

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«НЕТРАДИЦІЙНІ ПРИЙОМИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ
АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0122-з
спеціальності 012 Дошкільна освіта
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
В. В. Стешенко

Керівник: старший викладач кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. психол. н. _____ М. О. Желтова

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к.пед.н., доц. _____ О. О. Самсонова

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
« ____ » _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Стешенко Вікторії Валентинівни

- 1. Тема роботи:** «Нетрадиційні прийоми малювання як засіб активізації творчого самовираження старших дошкільників»
керівник роботи Желтова Марина Олексіївна, кандидат психологічних наук,
старший викладач
затверджена наказом ЗНУ від 26.09.2023 № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 28.11.2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** з'ясувати сутність творчих здібностей та основні шляхи їх розвитку в сучасній системі освіти; окреслити психолого-педагогічні особливості дошкільного віку в контексті активізації творчого самовираження старших дошкільників; вивчити специфічні характеристики та основні класифікації нетрадиційних прийомів малювання, дати коротку характеристику основних нетрадиційних прийомів малювання; здійснити компаративний аналіз програм, інших методичних матеріалів щодо можливості використання нетрадиційних прийомів малювання; визначити методику використання сучасних нетрадиційних прийомів малювання для розвитку творчих здібностей; розробити методичні рекомендації для батьків дошкільників з використання нетрадиційних технік малювання.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** таблиці «Нетрадиційні прийоми малювання, використання яких передбачене чинними програмами», «Нетрадиційні прийоми малювання для дітей дошкільного віку»

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Желтова М.О.	02.10.22 р.	02.10.22 р.
Розділ 1	Желтова М.О.	04.11.22 р.	04.11.22 р.
Розділ 2	Желтова М.О.	23.03.23 р.	23.03.23 р.
Висновки	Желтова М.О.	07.09.23 р.	07.09.23 р.

7. Дата видачі завдання: 02.10.2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-березень	виконано
4	Написання другого розділу	квітень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ В. В. Стешенко
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ М. О. Желтова
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т. В. Турбар
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 59 с., 2 таблиці, 49 джерел.

Мета дослідження: визначення впливу нетрадиційних прийомів малювання на розвиток творчого самовираження дітей дошкільного віку та окреслення методики впровадження цього виду роботи в освітній процес дошкільного закладу освіти

Об'єкт дослідження: процес активізації творчого самовираження дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: нетрадиційні прийоми малювання як засіб розвитку творчих здібностей, творчого самовираження дітей дошкільного віку.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення наукових джерел, педагогічного досвіду, нормативних освітніх документів та методичних матеріалів; компаративний метод; спостереження.

Теоретичне значення: отримані результати роблять внесок у педагогічну теорію розвитку дитячої творчості.

Практичне значення: матеріали та висновки можуть бути використані при написанні курсових, дипломних робіт у вищій школі, для написання наукових робіт у МАН України; складені методичні рекомендації щодо впровадження нетрадиційних прийомів малювання в заняття в дошкільній освіті можуть бути використані вихователями у педагогічній діяльності, а батьками, щоб систематизувати цю роботу, включивши домашню образотворчу діяльність.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА, ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, ТВОРЧЕ САМОВИРАЖЕННЯ, НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ, НЕТРАДИЦІЙНІ ПРИЙОМИ МАЛЮВАННЯ

SUMMARY

Steshenko V. V. Untraditional techniques of drawing as a means of activating the creative self-expression of older preschool children

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (49 items, 1 of foreign origin).

The research reveals the problem of creative self-expression of older preschool children by means of non-traditional drawing techniques. The development of children's creativity, creative self-expression is one of the most important problems of preschool education, since 5-7 years is the optimal age for the development of creativity.

The purpose of the work is to determine the influence of non-traditional drawing techniques on the development of creative self-expression of preschool children and to outline the methodology for introducing this type of work into the educational process of a preschool educational institution.

To achieve this goal, we set the following tasks:

- 1) find out the essence of creative abilities and the main ways of their development in the modern education system;
- 2) outline the psychological and pedagogical features of preschool age in the context of activation of creative self-expression of older preschoolers;
- 3) study the specific characteristics and main classifications of non-traditional drawing techniques, give a brief description of the main non-traditional drawing techniques;
- 4) perform a comparative analysis of programs and other methodical materials regarding the possibility of using non-traditional drawing techniques;
- 5) to determine the method of using modern non-traditional drawing techniques for the development of creative abilities for educators;
- 6) develop methodical recommendations for parents of preschoolers on the use of non-traditional drawing techniques.

Object of research: the process of activation of creative self-expression of older preschool children.

The subject of the study is non-traditional drawing techniques as a means of developing the creative abilities of preschool children.

In part 1 “Theoretical foundations of the study of non-traditional techniques of drawing as a means of creative self-expression of older preschoolers” the concepts of “creative abilities” and “creative self-expression” as psychological and pedagogical categories are considered; psychological and pedagogical features of preschool age were studied in the context of activation of creative self-expression of older preschoolers; the specific characteristics, main classifications and types of non-traditional drawing techniques are clarified.

In part 2 “Methodology of using modern non-traditional drawing techniques in preschool education” a comparative analysis of preschool education programs regarding the possibility of using non-traditional drawing techniques was carried out; the method of using modern non-traditional drawing techniques for the development of creative abilities was studied; methodical recommendations for educators and parents were developed for the activation of creative development and creative self-expression of preschoolers through the use of non-traditional drawing techniques.

Materials and conclusions can be used when writing coursework, diploma papers in higher education, for writing scientific papers at the National Academy of Sciences of Ukraine; compiled methodical recommendations for the implementation of non-traditional drawing techniques in classes in preschool education can be used by educators in pedagogical activities, and parents to systematize this work, including home art activities.

Keywords: pre-school education, art activities, creative skills, creative self-expression, non-traditional drawing techniques.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження нетрадиційних прийомів малювання як засобів творчого самовираження старших дошкільників....	11
1.1. Творчі здібності: визначення, сутність, структура, шляхи розвитку...	11
1.2. Психолого-педагогічні особливості дошкільного віку в контексті активізації творчого самовираження старших дошкільників.....	18
1.3. Специфічні характеристики, основні класифікації та різновиди нетрадиційних прийомів малювання.....	24
Розділ 2. Методика використання сучасних нетрадиційних прийомів малювання в дошкільній освіті.....	35
2.1. Аналіз програм, інших методичних матеріалів щодо можливості використання нетрадиційних прийомів малювання.....	35
2.2. Методика використання сучасних нетрадиційних прийомів малювання для розвитку творчих здібностей.....	41
2.3. Методичні рекомендації батькам та вихователям з використання нетрадиційних прийомів малювання як засобів активізації творчого самовираження.....	48
Висновки.....	56
Список використаних джерел.....	60

ВСТУП

Розвиток творчості у дошкільній педагогіці завжди був однією з актуальних проблем. У всі часи потрібні творчі особистості, оскільки саме вони визначають прогрес людства. Наш час також вимагає нестандартно мислячих та діючих на благо розвитку особистості та суспільства людей. Вирішення цієї проблеми починається вже у дошкільному дитинстві, оскільки саме цей вік є ключовим для формування творчої особистості.

Уже на початку життя у людини проявляється нагальна потреба самовираження через творчість. Творче осмислення є одним із способів активного пізнання світу, і саме воно уможливує прогрес, як окремого індивіда, так і людства в цілому. У вирішенні завдань, пов'язаних із розвитком творчості дитини-дошкільника, особлива роль належить образотворчій діяльності. Використання нетрадиційних прийомів на заняттях образотворчого мистецтва сприяє вирішенню творчих завдань. Корисні ці заняття для духовного розвитку дітей. Робота з незвичайними матеріалами дозволяє дошкільникам відчувати незабутні емоції, розвиває творчі здібності, креативність, що зрештою допомагає загальному психічному та особистісному зростанню.

Практичний аспект реалізації розвитку образотворчих здібностей дітей дошкільного віку також залишається недостатньо розкритим, оскільки стрімко змінюються погляди щодо психологічних та художніх умов формування здібностей, змінюються дитячі покоління та відповідно мають змінитися технології роботи педагогів. Використання раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм організації роботи з використанням різноманітних нетрадиційних технік зображення сприяє підвищенню художнього рівня виконуваних дітьми робіт, розвитку їх творчих здібностей, уяви, стимулює інтерес до виконуваної роботи. Проте у закладах дошкільної освіти недостатньо приділяється увага індивідуальним формам роботи з дітьми, а також не використовуються можливості інтегрованих занять для розвитку

творчості дітей, що негативно позначається на формуванні особистісно значущих мотивів діяльності та знижує пізнавальний інтерес. Саме необхідність подолання викладених вище протиріч і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи – визначення впливу нетрадиційних прийомів малювання на розвиток творчого самовираження дітей дошкільного віку та окреслення методики впровадження цього виду роботи в освітній процес дошкільного закладу освіти.

Для досягнення поставленої мети нами було поставлено такі завдання:

1. З'ясувати сутність творчих здібностей та основні шляхи їх розвитку в сучасній системі освіти.
2. Окреслити психолого-педагогічні особливості дошкільного віку в контексті активізації творчого самовираження старших дошкільників.
3. Вивчити специфічні характеристики та основні класифікації нетрадиційних прийомів малювання, дати коротку характеристику основних нетрадиційних прийомів малювання.
4. Здійснити компаративний аналіз програм, інших методичних матеріалів щодо можливості використання нетрадиційних прийомів малювання;
5. Визначити методику використання сучасних нетрадиційних прийомів малювання для розвитку творчих здібностей для вихователів.
6. Розробити методичні рекомендації для батьків дошкільників з використання нетрадиційних прийомів малювання.

Об'єкт дослідження – процес активізації творчого самовираження дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження є нетрадиційні прийоми малювання як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Методи дослідження: відповідно до мети, завдань застосовано синтез, аналіз та порівняння наукової літератури при розробці теоретичного підґрунтя дослідження; компаративний метод при аналізі програм та методичних матеріалів щодо можливості використання нетрадиційних прийомів малювання;

творчий метод для розробки методичних рекомендацій з використання нетрадиційних технік малювання для старших дошкільників.

Теоретико-методологічну основу становлять праці з питань психології творчості В. Клименка, В. Рибалки, Л. Виготського, С. Рубінштейна, І. Білої, та інших.

Психолого-педагогічний аспект самовираження вивчався на основі праць Л. Левченко, О. Кононко, О. Киричука, О. Сухомлинського, І. Бега, І. Волошука, І. Зязюна. та інших.

До уваги бралися й роботи Н. Портницької, О. Листопад, І. Онищук, І. Скоморовської та інших, у яких підкреслюється, що вагомим чинником розвитку зростаючої особистості є її участь у різних видах творчої діяльності.

Наукова новизна: проведено компаративний аналіз програм дошкільного розвитку щодо можливості використання нетрадиційних прийомів малювання в освітньому процесі; визначено вимоги та умови для успішного системного використання нетрадиційних прийомів в освітньому процесі.

Теоретичне значення одержаних результатів проведеного дослідження визначається актуальністю розглянутої проблеми і полягає в тому, що отримані результати роблять внесок у педагогічну теорію розвитку дитячої творчості, у виявленні можливостей використання нетрадиційних технік як засобу розвитку творчих здібностей, творчого самовираження старших дошкільників.

Практична значущість роботи полягає в тому, що: матеріали та висновки можуть бути використані при написанні курсових, дипломних робіт у вищій школі, для написання наукових робіт у МАН України; складені методичні рекомендації щодо впровадження нетрадиційних технік малювання в заняття в дошкільній освіті можуть бути використані вихователями у педагогічній діяльності, а батьками, щоб систематизувати цю роботу, включивши домашню образотворчу діяльність.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ПРИЙОМІВ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСОБІВ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Творчі здібності: визначення, сутність, структура, шляхи розвитку

Проблема дитячої творчості одна з ключових у педагогіці, її дослідження має тривалу історію. На основі теорії творчості в кінці XIX – на початку XX століття проблеми творчості почали досліджувати П. Енгельмейер і Т. Рібо. Пізніше С. Грузенберг зробив одну з перших спроб досягти певного синтезу різних напрямків у дослідженні творчості [10, с. 141].

Наукове вивчення творчості було актуалізовано бурхливим розвитком виробництва на початку XX століття, коли вивчення наукової творчості стало однією з центральних проблем науки. У 20-х роках XX століття проблемою природи творчості займався В. Бехтерев, який розглядав цю проблему з точки зору рефлексології.

Новий етап – 1930-ті роки – позначений запереченням фактів інтуїції та ролі підсвідомості. Праці С. Рубінштейна сприяли формуванню уявлень про творчий процес як результат свідомої діяльності суб'єкта.

У 1960-х роках з'явилися перші праці вчених А. Брушлинського, Б. Кедрова, М. Ярошевського, О. Матюшкіна, О. Тихомирова, Я. Пономарьова, у яких на науково-експериментальній основі всебічно досліджуються творчі процеси. Особливо цінним є внесок Я. Пономарьова, який спираючись на системно-структурний принцип у трактуванні психологічного механізму творчості, інтегрує дві методологічні закономірності наукового пізнання: системність і принцип розвитку [10, с. 141].

Останні десятиліття XX століття були найбільш плідними для розвитку

психології творчості. Необхідність управління наукою і творчістю в інтересах виробництва сприяла виникненню досить автономного напрямку в галузі психології творчості, який був пов'язаний з вивченням технічної творчості. Це були праці американського психолога Д. Росмана і радянського дослідника П. Якобсона, присвячені аналізу винахідницької діяльності [10, с. 141]. Незважаючи на столітню історію розвитку проблеми творчості, досі немає вичерпної системи поглядів на природу творчості.

При намаганні зрозуміти і пояснити, чому діти, поставлені в однакові умови, досягають різних успіхів, дослідники творчості неодмінно звертаються до поняття «здібності». Цей термін, не дивлячись на його давнє і широке вживання в психолого-педагогічній науці, наявність в літературі багатьох його визначень, неоднозначний. Спробуємо проаналізувати окремі його дефініції.

На сьогоднішній день «здібність» є одним з найбільш загальних понять психології і педагогіки. У праці дослідників М. Фіцули та О. Степанова здібності розглядаються, як «індивідуально-психологічні особливості, що виявляються в діяльності, є умовами її успішного виконання і спричиняють відмінності в динаміці оволодіння необхідними для людини знаннями, навичками та вміннями» [46, с. 218].

Подане визначення, на нашу думку, не розкриває в повній мірі всю глибину поняття, адже є дуже вузькими, орієнтованими виключно на інтелектуально-психологічні здібності, тоді як їх спектр набагато ширший. Тому під здібностями пропонуємо розуміти систему властивостей особистості, що відповідає вимогам діяльності та забезпечує високі досягнення в ній.

У залежності від обраного критерію в психолого-педагогічній науці існує багато класифікацій здібностей. Традиційно їх поділяють на види, опираючись на зміст і характер діяльності, в якій вони виявляються. Відповідно розрізняють загальні й спеціальні здібності.

Загальними прийнято вважати здібності людини, які певною мірою виявляються у всіх видах її діяльності. Завдяки ним проявляється відносна легкість і продуктивність у засвоєнні знань та виконанні різних видів діяльності.

До таких зараховують загальні розумові здібності людини, здібності до навчання, до праці. Вони опираються на загальні вміння, необхідні в кожній галузі діяльності.

До спеціальних здібностей зараховують ті, що виразно виявляються в окремих спеціальних галузях діяльності (театральній, музичній, художній тощо). До них зазвичай зараховують й здібності практичного спрямування: конструктивно-технічні, організаційно-управлінські, педагогічні тощо [8].

Іншим критерієм є рівень розвитку, у цій класифікації виокремлюють репродуктивні та творчі здібності. Репродуктивні виявляються в успішному оволодінні знаннями, навичками, вміннями; творчі – у здатності до створення нового, оригінального, до наукових відкриттів.

Творчі здібності визначають оригінальність, продуктивність, швидкість, особистісну й суспільну значущість результату творчої діяльності, що є рушійною силою прогресу, тому заслуговують на особливу увагу.

На сьогодні в психолого-педагогічній науці не існує єдиного визначення поняття «творчі здібності». Термінологічний словник, укладений В. Рибалкою, подає наступне визначення: «творчі здібності – це індивідуально-психологічні властивості особистості, які виступають внутрішньою передумовою успішного здійснення творчої діяльності в певних галузях – науці, техніці, технології, освіті, мистецтві, спорті, професійній праці, побуті тощо» [42, с. 346]. Тобто вони розуміються як окрема група здібностей, незалежних від інтелекту.

Існує й інший підхід, де творчі здібності перебувають у тісному взаємозв'язку з інтелектуальним рівнем особистості. Так вчена С. Яланська під творчими здібностями розуміє «інтелектуально-евристичні здібності: здатність генерувати ідеї, висувати гіпотези, фантазувати, асоціативно мислити, бачити суперечності, переносити знання і вміння в нові ситуації; відмовитися від нав'язаної ідеї, незалежно міркувати, критично мислити, оцінювати» [50, с. 164].

К. Ниник та Н. Іваницька творчими здібностями вважають «синтез властивостей і рис характеру особистості, які визначають ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які

зумовлюють рівень результативності цієї діяльності» [29, с. 106].

Зауважимо, що деякі вчені (А. Маслоу, А. Олох, А. Танненбаум тощо) взагалі заперечують існування такого поняття, як творчі здібності. Вважаючи головним чинником продуктивної творчої діяльності мотивацію.

Проаналізувавши існуючі підходи, ми схилиємося до розуміння творчих здібностей, як самостійного чинника, незалежного від інтелекту. Переконливим доказом правильності такого підходу виступає той факт, що немає творчих людей з низьким інтелектом, але є інтелектуали з низькою креативністю. Хоча все ж не можна заперечувати певну кореляцію між цими поняттями.

Не менш суперечливі погляди простежуються в психолого-педагогічній науці й стосовно структури творчих здібностей.

О. Моляко виділяє наступні елементи: домінуючу роль пізнавальної мотивації в структурі креативності; творчу дослідницьку діяльність, яка виражається в пошуку нового, постановці та вирішенні проблем; можливість досягнення оригінальності рішень; можливість прогнозування та попередження; здатність створювати ідеальні еталони, включаючи високі естетичні, моральні та інтелектуальні оцінки [28, с. 3].

В. Клименко розглядає психомоторику як складову творчих здібностей і обумовлює свою думку про єдність руху, дій, мислення та енергетичного потенціалу людини. Основною умовою механізму творчості автор вважає оптимальний стан душі (мислення, почуття, уява) і тіла (енергетичний потенціал, психомоторика), гармонійний розвиток усіх його складових. Тільки тоді мислення, відчуття, уява знайдуть нові завдання, психомоторика вирішить їх, а енергетичний потенціал вдихне життя в дію [19, с. 93].

Дослідниця В. Богута, систематизувавши основні якості особистості, що визначають наявність творчих здібностей, відносить до таких: спонтанність, фантазійність, гнучкість та оригінальність думки, інтуїтивність народження ідей, використання підсвідомого у розв'язанні проблем, іноді – наявність суперечностей як результату необґрунтованих припущень. Окрім цього, наголошує на важливості пізнавальної допитливості, здібності до мисленневих

операцій та перенесення досвіду, цінності сприйняття, готовності пам'яті, здатності оцінювати дії, передбачати тощо [5, с. 9].

Проаналізувавши представлені вище точки зору на проблему складових творчих здібностей, ми дійшли висновку, що не дивлячись на відмінність підходів, науковці одностайно виділяють творчу уяву і якість творчого мислення як обов'язкові компоненти творчих здібностей.

Система освіти як України так і інших країн світу ґрунтуються на принципі орієнтації навчально-виховного процесу на розвиток творчих здібностей учнів. Зважаючи на це, розвиток творчих здібностей не повинен бути стихійним чи фрагментарним, та повинен здійснюватися на основі державних стандартів, з спеціально розробленими методами, прийомами, формами роботи, що забезпечать творчий розвиток дитини.

На жаль, сучасна система освіти часто «губить» творчі особистості, не враховуючи особливості творчо розвинених дітей, які часто не сприймаються педагогами та однолітками. Вихователі надають перевагу дітям інтелектуалам, бо творчі учні проявляють нестандартну поведінку, їх інтелектуальна діяльність «поза рамками», тому частіше це – бунтарі, нонконформісти. Формалізована стандартна освіта з обов'язковими її рисами – дисциплінованістю, змагальністю, уніфікованістю програмам – для них неприйнятна, що призводить до створення стресових ситуацій. Результати психологічних досліджень доводять, що орієнтація навчання на середні показники, переважання регламентованої поведінки – це прояв «дискримінації» високотворчих дітей. Приблизно 70% випадків непорозуміння та конфліктів вчителів з учнями відбувається за участю творчих дітей [45, с. 11].

Дослідження П. Торренса показують, що творчі діти швидко проходять початковий рівень розвитку інтелекту й чинять опір усім видам репродуктивних робіт. Складність такої ситуації полягає в тому, що обдарована дитина без допомоги психолога або вчителя не може зрозуміти причину свого опору тим видам робіт, які охоче виконують інші [51].

Найсприятливіший з психологічної точки період для розвитку творчих

здібностей – це 6-8 років. Існують чинники, що впливають на розвиток творчої особистості дитини. До них відносять середовище, в якому вона знаходиться, умови, в яких виховується та особливості її навчальної діяльності. Відповідно важлива роль у процесі розвитку творчих здібностей дитини відводиться педагогу.

Т. Позняк, опираючись на дослідження західних психологів, розробила рекомендації педагогам щодо стимулювання розвитку творчих здібностей дітей, виділивши насамперед наступне:

- вчитель має проявляти уважність та чуйність до всіх проявів творчої активності дітей;
- педагог повинен намагатися розгледіти в кожному з вихованців потенційні творчі здібності;
- необхідно вчитися помічати творчі здібності дітей не тільки під час занять, а й у не навчальній діяльності;
- одним із завдань педагога є формування в учнів достатньо високої самооцінки, яка б стала стимулом до діяльності;
- розвивати й власні творчі здібності [39, с. 155].

Як свідчить досвід роботи з обдарованими дітьми, вони потребують особливих умов навчання і особливого підходу з боку педагога. Щоб мати можливість творити й навчатись творчості у всіх видах діяльності, необхідно подбати про відповідні засоби навчання, прийоми та методи, що дозволяли б здійснювати таке навчання найефективнішим чином.

Здібності в процесі розвитку особистості проходять декілька етапів: здібність – обдарованість – талант – геніальність. Для розвитку здібностей має бути підґрунтя, яке складають задатки – можливості, передумови розвитку здібностей. Виникаючи на основі задатків, здібності розвиваються в процесі та під впливом діяльності, яка вимагає від людини певної обдарованості. Вона залежить від того, наскільки успішно особистість виконує певну діяльність.

Вчена І. Онищук виокремлює стадії розвитку дитячих творчих здібностей, виділяючи наступні:

- перша стадія – наслідування (копіювання готового);
- друга стадія – творче наслідування (внесення елементів новизни, прояв самодіяльності без внесення істотних змін у запропоновану схему дій, зразок, ідею);
- третя стадія – репродуктивна творчість (уміння взяти за основу запропоновану схему, але істотно її переробити, внести зміни), ця стратегія характерна для дошкільників-креативів;
- четверта стадія – справжня творчість, створення нового, вона недоступна дошкільникові, адже створити оригінальну ідею можна лише на вершині свого креативного розвитку та в сфері своїх інтересів, здібностей [33].

Н. Портницька розвиток творчих здібностей пов'язує не лише із створенням, а й з спогляданням, виділяючи у своїх роботах наступні етапи дитячої творчості:

- накопичення вражень;
- вираження творчого початку у зорових, сенсомоторних, мовних напрямках;
- рухові, мовні, музичні імпровізації, ілюстративність у малюванні;
- створення власних композицій, що є відображенням художнього враження: літературного, музичного, образотворчого, пластичного;
- власне художня творчість [40, с. 220].

Аналіз сучасних досліджень показує, що в теорії педагогіки вивчається проблема шляхів, засобів та технологій розвитку дитячої творчості. Л. Шульга розробляє проблему розвитку творчості дошкільників через ігрову технологію [49], М. Замелюк визначає педагогічні умови розвитку дитячої творчості шляхом казкотворчості [17], В. Бутенко і І. Бесага наголошують на ролі Lego-технологій у розвитку дитячої творчості [2].

На основі вищесказаного ми дійшли висновку, що на сьогоднішній день немає однозначного визначення творчих здібностей та єдиного підходу до їх структурування. Проте, більшість науковців сутністю творчих здібностей вважають здатність породжувати нові, оригінальні ідеї, ефективно вирішуючи

проблемні ситуації, одноставно виділяючи творчу уяву і якість творчого мислення як обов'язкові компоненти творчих здібностей. Сучасна українська система освіти намагається віднайти шляхи стимулювання творчого потенціалу особистості. Основну роль у формуванні творчих здібностей відводять родині та школі. Необхідною умовою також є наявність особистісних якостей, таких як працелюбство, воля, наполегливість, прагнення реалізувати задумане. Сьогодні розроблені та впроваджені різні програми, стратегії, технології, методи та прийоми розвитку творчих здібностей, чільне місце серед яких відводиться проблемному навчанню, системам творчих вправ, розв'язанню винахідницьких задач тощо. Це потребує створення особливих умов та особливого підходу до дітей в процесі навчання й виховання.

1.2. Психолого-педагогічні особливості дошкільного віку в контексті активізації творчого самовираження старших дошкільників

Дослідження науковців вказують на те, що тенденції до самовираження проявляються вже у ранньому віці прагненням до свободи рухів, намаганням зробити що-небудь. Подальший розвиток процесу самовираження пов'язаний з виникненням новоутворень особистості, зокрема «системи Я». О. Кононко зазначає, що виникнення «системи Я» породжує нову, дуже сильну потребу дитини діяти самій, включатися в повноцінну «дорослу» діяльність на правах рівного, бажання бути самостійною особистістю [22]. Таким чином, можемо стверджувати, що прагнення до самовираження тісно пов'язане з появою «системи Я», тобто його перші прояви припадають на 2-3 роки.

Одним із проявів самовираження є творчість. Під творчим самовираженням ми, услід за І. Онищук, розуміємо активне намагання зростаючої особистості реалізувати своє «Я», через вдосконалення себе, шляхом прояву та розвитку своїх особистісних можливостей і здібностей, створення нових художніх образів, творів та дій в конкретній художньо-творчій

діяльності [33]. Творче самовираження стає доступним дитині в старшому дошкільному віці, коли вона опановує таку діяльність, як: репродуктивна творчість та творче наслідування.

Старшому дошкільному віку відводиться дуже важливе місце у розвитку майбутньої особистості. В. Ляпунова слушно зауважує, що дітьми в цей період рухає прагнення відігравати лідируючу роль, а також домогтися визнання ровесників, дошкільники орієнтовані бути кращими і першими, водночас прагнуть діяти відповідно до встановлених правил, а також естетичних і моральних норм. У цей віковий період дитина може керувати своїми емоціями за допомогою слів, також відбувається зростання потреби у визнанні та повазі з боку дорослих. Спілкування дітей у старшому дошкільному віці є дуже емоційним: переважна більшість висловлювань дитини носить оцінний характер [23, с. 61].

У цей віковий період зароджується процес розвитку нових психологічних механізмів поведінки та діяльності, формується база для довільної поведінки, все це стає одним із основних новоутворень цього віку. Ю. Павлюк зазначає, що діти освоюють конкретну систему норм моралі, соціальних цінностей, і навіть правил поведінки в суспільстві. В окремих випадках дитина вже здатна контролювати свої безпосередні бажання і може поводитися так, як потрібно, а не так, як їй хочеться зараз. Не менш важливим новоутворенням цього віку є здатність дітей долати свій егоцентризм і брати до уваги позицію партнерів по спілкуванню. У старшому дошкільному віці в дітей починають проявлятися абстрактні поняття, наприклад, «той, хто допомагає» – «дбайливий». Однак поняття моралі все ще прив'язані до певних ситуацій, наприклад, якщо хтось не дасть лопатку, то він поганий [37].

Діти у старшому дошкільному віці все частіше змушені шукати вирішення більш важких і різноманітних завдань, які вимагають від них відокремлення та використання відношень та зв'язків між явищами, предметами та діями. Встановлюючи причину того чи іншого явища, дитина бере до уваги не тільки особливості предметів, які кидаються в очі, а й їх несуттєві властивості. У цьому

віці мисленню властива конкретна образність. Пояснюючи процес, дитина у старшому дошкільному віці найчастіше одухотворяє предмети та явища, переносячи на них взаємини, які є у світі людей [3, с. 14].

О. Мельникова, досліджуючи готовність старших дошкільників до навчання, виділяє ряд інтелектуально-розумових особливостей цього вікового періоду. Так, дитина у старшому дошкільному віці вперше починає використовувати різноманітні прийоми запам'ятовування інформації. Відбувається значний розвиток словесно-логічної пам'яті та зростання обсягу матеріалу, що запам'ятовується. Розвиток уяви у старшого дошкільника одне із центральних новоутворень пізнавальної сфери. У тих випадках, коли діти старшого дошкільного віку не можуть знайти у вже отриманому досвіді пояснення для того чи іншого факту дійсності, або їм не вистачає конкретних знань про навколишній світ, вони починають активно звертатися до уяви, поєднуючи розрізнені враження і тим самим формуючи цілісну картину світу. У цьому віці дитина вже здатна створювати свої власні уявні світи, населяти їх вигаданими персонажами. Малюнки дитини можуть зображати неіснуючі предмети, дошкільник звертається до прийомів олюднення та парадоксального комбінування, а також поєднує непоєднувані якості [26].

Старші дошкільнята вміють шукати цікаві конструктивні рішення, і навіть планувати стадії побудови своєї власної конструкції з урахуванням проведеного аналізу. Довільна увага, як і раніше, зберігає нестійкість, діти легко відволікаються через зовнішні подразники, хоча, порівняно з молодшим дошкільним віком, це трапляється вже рідше [25, с. 18].

Старші дошкільнята вже можуть давати собі мовленнєві інструкції, і слідувати їм надалі. Вони, в цілому, цілком можуть контролювати і утримувати свою увагу на подіях, фактах, діях, що їх цікавлять. Якими є ігри, загадки, театральні дійства, виконання навчальних та пізнавальних завдань, поставлених педагогом-вихователем. Зростання стійкості уваги відбувається до 7 років. До цього віку формується вміння усвідомлено з особливою увагою розглядати предмети та об'єкти, що викликають інтерес дитини [25, с. 18].

О. Ковальчук зазначала, що в старшому дошкільному віці діти вже здатні співпереживати іншим дітям, у тих випадках, коли у них трапляється нещастя. Однак до дорослих ці почуття виявляються меншою мірою. При цьому ще менше дитина вміє радіти за іншого. Неуважність і черствість до переживань і почуттів ровесників, вихователів і членів сім'ї із боку старшого дошкільника, зазвичай, пов'язані не з особливою їх черствістю, і з відсутністю досвіду співпереживання [20].

Розвиток та становлення особистості дитини здійснюється у діяльності. О. Ковальчук описувала розвиток і формування особистості дошкільника наступним чином: дитина змінюється в діяльності, що розширюється і поглиблюється, що дозволяє їй виступати суб'єктом багатопланових, різнохарактерних відносин зі світом дорослих [20]. У процесі розвитку побутової діяльності значимим для старшого дошкільника стає якість виконуваних процесів. Особлива увага починає приділятися розумінню сенсу всього комплексу дій, що реалізуються, а не формальному виконанню вимог. У тих випадках, коли сенс дій дитині не зрозумілий, вона здатна ухилитися від діяльності. У дитини на цьому етапі вікового розвитку зароджуються перші мрії про майбутнє. Ці мрії ще нестійкі, ситуативні і зазвичай викликані забарвленими емоційними подіями.

Отже, старший дошкільний вік, який охоплює 5-7 років, – один із найважливіших періодів для становлення особистості: у цей час відбувається ряд важливих змін та новоутворень. Насамперед, розвивається розумова сфера (покращується пам'ять, увага, активно розвивається дитяча уява), також змінюють способи соціальної взаємодії (дитина починає співпереживати, краще й продуктивніше комунікувати як з ровесниками, так і з дорослими).

Якщо ж говорити безпосередньо про психологію творчості дошкільників, то варто зауважити, що в класичних працях психологів (дослідження А. Запорожця, Л. Виготського, О. Леонтьєва) наголошується, що у старшому дошкільному віці з'являється новий тип діяльності – творчий. Своєрідність цього типу у тому, що він дає можливість йти від думки до ситуації, а не навпаки, як

було раніше. Проте, характеризуючи особливості творчої діяльності дітей старшого дошкільного віку, педагоги та психологи наголошують на її специфічності.

Багато компонентів творчості в цьому віці тільки починають розвиватися, хоча суб'єктивно дитина постійно відкриває щось нове. Н. Пахальчук та О. Голюк зазначають, що у дитячому віці творчість слід розуміти як механізм розвитку різноманітних діяльностей дитини, накопичення досвіду, особистісного зростання [11, с. 67].

На думку І. Білої, основний закон дитячої творчості полягає у тому, що її цінність слід вбачати не в результаті чи продукті творчості, а самому процесі такої діяльності [4].

У дослідженнях І. Онишук, присвячених проблемам розвитку дитячої творчості, наголошується, що в дошкільному віці у дитини з'являється низка рис, що характеризують її як митця. Це прояв активності та ініціативи у застосуванні вже освоєних прийомів роботи стосовно нового змісту, знаходження оригінальних способів вирішення поставлених завдань, використання різних видів перетворень тощо. У виконавських видах діяльності (співі, малюванні, іграх-драматизаціях, танцях) розвиток здатності до творчості йде від наслідування дорослого до спроби самостійного перенесення набутого досвіду у повсякденне життя, а потім і до творчої ініціативи [34, с. 93].

Відомо, що психологічною основою творчої діяльності є уява – психічний процес, який полягає у створенні образів предметів та ситуацій, що ґрунтуються на результатах їх сприйняття та осмислення. Дослідники творчості називають уяву найважливішим новоутворенням дошкільного віку та пов'язують із нею процеси зародження творчої особистості. Появу цього важливого для творчості психічного процесу дослідники (К. Прокопчук, О. Кліновська, С. Максимець) ділять на кілька етапів:

– перший етап розвитку – перші прояви уяви з'являються в другій половині третього року життя, коли дитина починає діяти в уявній ситуації та з уявними предметами; уява має пасивний відтворюючий характер – дитина йде

від дії до думки;

– другий етап розвитку – починаючи з четвертого року життя розвивається здатність йти від думки до дії, уява стає цілеспрямованою; для уяви дошкільника в цей період характерно ступінчасте планування;

– третій етап розвитку – дитина опановує здатність до цілісного планування своєї діяльності, що передбачає досить високий рівень розвитку уяви; у процесі створення образів дошкільник користується різними прийомами, зокрема комбінуванням раніше отриманих уявлень, і навіть їх перетворенням [24, с. 282].

Активно розвиваються творчі здібності у художніх видах діяльності: музично-ритмічній, театралізованій, музично-ігровій, малюванні та ліпленні, художньо-мовленнєвій. Вікова сенситивність і характерна для дошкільнят реакція на безпосередні враження, отримані органами чуттів, чуйність до образно-емоційних моментів сприяють привабливості художньої творчої діяльності в дошкільному віці, розвитку творчої уяви.

Ряд психолого-педагогічних досліджень підкреслює провідну роль виховання і навчання у розвитку художньо-творчих здібностей. У педагогіці вже доведено, що навчання сприяє кращому розвитку природних даних. І. Скоморовська підкреслювала, що повноцінний розвиток творчих здібностей дітей відбувається лише за умов належного навчання, під час якого відбувається поступове нарощування умінь і знань у сфері реалістичного зображення. При цьому вона підкреслила, що в процесі навчання необхідно систематично розвивати цілеспрямоване сприйняття навколишньої дійсності з урахуванням творчих можливостей і бажань дітей. Для успішної творчої діяльності дитини необхідно систематично збагачувати її естетичне сприйняття, розвивати спостережливість, вміння бачити, розуміти значення побаченого, переживати його, давати дітям всебічні знання в цікавій формі [44, с. 103].

Отже, прагнення до самовираження психічне новоутворення дітей 2-3 років, яке у старшому дошкільному віці може бути реалізоване через творчість. Незважаючи на те, що найсприятливіший з психологічної точки період для

розвитку творчих здібностей – це молодший шкільний вік, дошкільникам вже доступні такі різновиди творчої діяльності як творче наслідування та репродуктивна творчість. Досягається це, насамперед, завдяки розвитку розумової сфери дитини (покращується пам'ять, увага, активно розвивається дитяча уява), а також змінам способів соціальної взаємодії (дитина починає співпереживати, краще й продуктивніше комунікувати як з ровесниками, так і з дорослими).

1.3. Специфічні характеристики, основні класифікації та різновиди нетрадиційних прийомів малювання

Досвід вихователів-практиків свідчить, що одна з найбільш важливих умов успішного розвитку дитячої художньої творчості, творчого самовираження дитини – це різноманітність і варіативність роботи. Новизна оточення, незвичайний початок роботи, яскраві та різноманітні матеріали, цікаві і оригінальні техніки, можливість вибору – все це допомагає зробити дитячу образотворчу діяльність різноманітною і захоплюючою для дошкільників, допомагає розвивати і підтримувати пізнавальний інтерес, увагу, забезпечує активність дитячого сприйняття й діяльності. Тому важливо, щоб кожного разу педагог створював для вихованців ситуацію, коли діти, з одного боку, могли застосовувати здобуті раніше знання, а з іншого – шукали нові рішення та творчі підходи. Саме це актуалізує використання нетрадиційних прийомів малювання під час роботи із старшими дошкільниками.

Нетрадиційні прийоми малювання набули значного розповсюдження у практичній діяльності педагогів як дошкільної так і початкової шкільної освіти. Однак, попри значне поширення, теоретичне підґрунтя цих художніх прийомів не було в повній мірі розроблене. Так, досі зберігається неоднозначність навіть назви, коли одні вчені використовують поняття «нетрадиційні техніки малювання» (Н. Семенюк, Т. Журавко), а інші вживають «нетрадиційні прийоми

малювання», «нетрадиційне малювання» (Л. Дабіжа, Л. Козак) для позначення одних і тих же видів зображувальної діяльності.

У роботі «Особливості використання нетрадиційних технік малювання в закладах дошкільної освіти» В. Афанасьєва та Т. Голінська зробили спробу визначити різницю між традиційними і нетрадиційними прийомами малювання. Роблячи це, дослідниці виходили зі значення слів «традиція», «традиційність» та «нетрадиційність». Відповідно, традиційними художніми техніками вчені вважають ті, що виправдали себе у використанні в процесі навчання та на основі вдалого використання, і були впроваджені до змісту сучасних освітніх програм. Натомість, «нетрадиційні» – це художньо новітні техніки, відомі і маловідомі, що не набули масового вжитку в практиці, використання яких може давати цікаві й несподівані результати [1, с. 9].

Л. Дабіжа, використовуючи поняття «малювання в нетрадиційних техніках», розуміє його як «...цікавий і доступний вид самостійної художньої діяльності, де можна створювати художні образи, візерунки, предмети за допомогою різноманітних прийомів і матеріалів» [12].

Вихователь-практик Т. Дубель стверджує, що нетрадиційні техніки малювання – «це способи створення нового, оригінального твору мистецтва, в якому гармонуює все: і колір, і лінія, і сюжет. Це величезна можливість для дітей старшого дошкільного віку думати, шукати, експериментувати, а найголовніше, самовиражатися» [15].

Проаналізувавши існуючі визначення, можемо наголосити на спільних істотних рисах поняття «нетрадиційні прийоми малювання»: цікавість, новітність, оригінальність/несподіваність. На основі цього пропонуємо розуміти нетрадиційні прийоми малювання як спосіб створення художніх зображень у цікавий оригінальний незвичайний спосіб без використання або з мінімальним використанням традиційних матеріалів і технік.

Характерні особливості нетрадиційних прийомів малювання були вичерпно описані Н. Чен, відповідно до поглядів дослідника, можемо говорити

по наступні риси нетрадиційних прийомів малювання:

- для роботи використовуються прості матеріали, нетрадиційні техніки не завжди потребують складних та важкодоступних матеріалів, багато прийомів потребують доступних речей – різнокольоровий папір, навіть журнали та газети можуть бути використані, акварельні фарби, барвники з фруктів або пластиліну;

- для роботи з художніми матеріалами використовуються прості й доступні прийоми, це допомагає старшим дошкільникам опанувати нетрадиційні прийоми малювання у короткі терміни, що дозволяє використовувати отриманий досвід вже під час перших занять, завдяки цьому дошкільник практично одразу може створювати власні художні образи, що допомагає реалізувати власний творчий потенціал;

- створення виробів не потребує специфічних художніх інструментів, для окремих прийомів не потрібні навіть базові речі – мольберт, пензлики, ножиці; дошкільники можуть малювати, реалізовувати творчий потенціал за допомогою пальців, долонь;

- легке засвоєння прийомів: якщо традиційне навчання базується на тому, що дитина освоює техніки малювання через передачу знань від вихователя до дошкільників, то нетрадиційні прийоми є ефективнішими та потребують більшої учнівської активності, бо дошкільник може бути як носієм, так і творцем нової техніки, наприклад, передавати здобуті знання іншим, виступаючи в ролі вчителя;

- гнучкість прийомів нетрадиційних технік малювання, цю особливість можна пояснити тим, що дошкільник може легко переносити здобутий досвід із одного виду художньої діяльності на інший;

- прискорений результат від опанування нетрадиційних прийомів *малювання*; на оволодіння такими техніками іноді вистачає кількох хвилин, після чого дошкільник може самостійно розпочати роботу та швидко одержати власний художній образ;

- безмежність творчого самовираження: нетрадиційні прийоми

малювання дозволяють дошкільникам не обмежувати себе жорсткими правилами та алгоритмами, що є додатковою мотивацією для дітей, щоб вони творили, експериментували, вільно поводитися з різними матеріалами, отримували радість і задоволення від процесу роботи [48, с. 34].

Питання класифікації нетрадиційних прийомів малювання є відкритим та дискусійним, насамперед, це зумовлено різними підходами вчених, які беруть в основу класифікацій різні критерії. В. Доненко пропонує класифікувати нетрадиційні прийоми малювання за способом одержання зображення. Відповідно дослідниця виділяє наступні різновиди нетрадиційних технік малювання:

- відбитки фарбою (друкування): долонькою; пальцями; листям; штампами з овочів і фруктів; монотипія; акватипія;
- плямографія: звичайна (накрапування з пензлика); видування з трубочки;
- робота зі свічкою, олівцями: граттаж; малювання предметів свічкою;
- тонування паперу: чаєм на зім'ятому папері; олійними фарбами за допомогою води [14, с. 447].

Подібну класифікацію, обравши за критерій інструмент роботи, пропонують і дослідниці В. Бутенко та К. Булах. Для зручності у класифікації нетрадиційні техніки систематизують у наступні групи:

- власне тіло (створення малюнків пальчиками, ребром долоньки, кулачками, долоньками, ступнями);
- різноманітне обладнання (соска, зім'яті серветки або ж целофан, папір, квачик із тканини, ватні палички, пір'ячко, зубна щітка, рельєфний картон, жорсткий напівсухий пензлик, поролон, нитки, та інше);
- різноманітні фони (малювання на склі, дзеркалі, клейонці; на піску, молоці, зволоженому або ж зім'ятому папері, тиснення на фользі, тканині, дисках, платівках);
- штампи (виготовлені з овочів чи фруктів, макаронів, листя, квітів,

кілочок, губки);

- матеріали для нанесення на фон (молоко, кава, чай, вижимка фруктів, вітражні фарби; мильні бульбашки, свічка, воскові крейдочки, сіль, піна для бриття, пластилін) [7, с. 12].

Цілком інакший підхід використовує С. Фурманюк, що пропонує класифікацію нетрадиційних технік малювання за віковим принципом, розподіляючи їх на три групи:

- нетрадиційні техніки малювання з дітьми молодшого дошкільного віку: малювання пальчиками, відтиск жорсткими печатками, тичок жорстким пензлем;

- нетрадиційні техніки малювання з дітьми середнього дошкільного віку: відтиск поролоном або печатками із м'якого матеріалу; фотокопія (воскові крейди та акварель; свіча та акварель); відбитки листків; малюнки долонею.

- нетрадиційні техніки малювання з дітьми старшого дошкільного віку: кляксографія звичайна і з трубочкою; монотипія пейзажна та предметна; друк по трафарету [47, с. 174].

Таким чином, можемо констатувати, що питання класифікації нетрадиційних прийомів малювання є невирішеним. Усі перелічені вище класифікації є доволі суб'єктивними, вони не охоплюють усі наявні нетрадиційні техніки.

Нетрадиційні прийоми малювання часто використовуються з дидактичною метою у дошкільній та початковій і середній шкільній освіті. Нетрадиційні прийоми малювання є частиною естетичного виховання, вони включають створення нового, оригінального витвору мистецтва. Саме це дає можливість дітям думати, шукати, а також експериментувати. Результат використання нетрадиційних технік – знайти себе, своє «я» стати індивідуальністю. Навіть сам термін «нетрадиційний» передбачає використання матеріалів, інструментів, способів малювання, які не є загальноприйнятими, традиційними.

Вважаємо слушним зауваження В. Ніканорової та М. Пономаренко, які наголошують, що нетрадиційні прийоми малювання допомагають створити

сприятливі умови для творчого розвитку та самовираження кожної дитини, за їх допомогою педагогу вдається реалізувати потребу вихованця реалізовувати свої життєві враження за допомогою образотворчої діяльності навіть тоді, коли він не володіє зображувальними навичками у достатній мірі. Отримати оптимальний результат допоможе підбір прийомів малювання, що є найбільш зрозумілими та доступними дитині. Автори наголошують на тому, що, використовуючи на заняттях нетрадиційні прийоми малювання, діти отримують яскраві позитивні враження, переживають приємні емоції, розкривають нові можливості використання звичайних предметів (трубочки, нитки, власної долоньки), що використовуються як художні матеріали. Серед нетрадиційних прийомів малювання вчені наголошують на таких, як: монотипія, малювання на вологому папері, малювання пальцями, сухим пензлем, восковими олівцями та аквареллю, крапковий малюнок тощо [30, с. 17].

Використання нетрадиційних прийомів малювання допомагає вирішити ряд дидактичних задач, а саме: розвиток дрібної моторики рук; покращення просторового орієнтування та зорового сприйняття; розвиток образотворчих навичок та умінь, спостережливості, естетичного сприйняття, емоційної чуйності; формування вміння передавати в роботах свої почуття за допомогою різних засобів виразності; розвиток творчих здібностей, польоту фантазії та уяви та, звичайно ж, мовлення. Виходячи з цього, вважаємо доречним говорити про полісемантичність поняття «нетрадиційні техніки малювання», оскільки їх можна розуміти і як дидактичний прийом роботи з дітьми, що допомагає стимулювати дитячу творчість, пізнавальний інтерес, сприяє розвитку образотворчих умінь та навичок.

У сучасній практиці освоєно понад 30 різних технік малювання: техніка «тичка», малювання пальчиками, малювання долонькою, відбиток пробкою, печатками, гумкою, відбиток поролоном або пінопластом, відбиток зім'ятим папером, обривання паперу, скачування паперу, малювання свічкою та аквареллю, монотипія предметна, монотипія пейзажна, кляксографія, набризк, тиснення, тичкування, кольоровий граттаж, чорно-білий граттаж, малювання

акварельною крейдою, малювання нитками, малювання за допомогою мильних бульбашок, малювання пластиліном [27, с. 135]. Проте не всі вони доступні дошкільнику.

Малювати з використанням нетрадиційних технік можна і потрібно починати з молодшого дошкільного віку – за принципом «від простого до складного». Заняття нетрадиційними техніками малювання потребує ретельної організації: основне завдання – залучити дітей, особливо молодшого віку, зацікавити їх, стимулювати розкривати свій творчий потенціал. Тому починати слід із відповідної заняттю казкової історії чи вірша. Потім треба запропонувати дітям придумати, як це може перетекти в малювання, наприклад, потрібно буде допомогти курчаті вилупитися з яйця. Діти, у свою чергу, повинні будуть намалювати його за допомогою своєї долоні.

Основні техніки, які варто освоювати в молодшому дошкільному віці: малювання пальчиками, долоньками; малювання шматками поролону, ватними паличками; друкування листям, картоплею, морквою; малювання вугіллям. У середньому і старшому дошкільному віці можна використовувати вже більш складні нетрадиційні техніки, такі як: малювання свічкою; кляксографія з трубочкою; набризк; відбиток; пальцеграфія; техніка тичка [32, с. 149]. Розглянемо детальніше найпопулярніші серед них.

Пальцеграфія

Пальці слухаються дошкільників набагато краще, ніж пензлі та олівці, саме тому результат такої творчості виходить ефектнішим. Малювання пальчиками розвиває тактильну чутливість дитини, завдяки відчуттю густоти фарби, шорсткості або гладкості паперу. Малювання пальцями – це один з кращих способів зняття емоційної напруги. У цьому виді творчості існують різні техніки та прийоми, такі як: малювання кінчиками пальців, малювання долонькою, малювання кулачком. Техніка досить проста, діти наносять фарбу на руки (пальчики, долоні тощо) і роблять відбиток на папері або ж використовують пальці замість пензля [6].

Відбиток

Це проста та доступна техніка створення малюнка, що полягає у притисненні готової печатки до паперу для відбивання малюнка. Відбиток є одним із найцікавіших, доступних дитині способів виконання малюнка. Перш ніж робити відбиток, потрібно виготовити самі інструменти – печатки. Педагог має допомогти дитині виготовити такі печатки та підготувати самостійно або з вихованцями штемпельні подушечки, наповнені фарбою. Для виготовлення печатки часто беруть картоплю, який один із найпростіших та найдоступніших матеріалів. Крім картоплі, можна використати й інші різновиди печаток, тому можна виділити й підвиди цієї техніки як, наприклад, тампонування. Окремим поширеним різновидом техніки відбиток є «відбиток листя», коли використовується опале листя з різних дерев [9].

Техніка тичка

У дошкільній освіті також часто використовується техніка тичка жорстким пензлем. Пропонований метод малювання не вимагає від дітей умілого зображення тонких ліній, що несуть важливе художнє навантаження. Діти працюють із заздалегідь намальованим вихователем контуром або створюють його самі, потім розглядають та обводять його пальцем. Далі притискають сухий пензлик, вмочений у фарбу, по лінії контуру зліва направо, не залишаючи проміжку довільними тичками зафарбовують середину. Доповнити малюнок деталями можна за допомогою тонкого пензля [9].

Малювання мильними бульбашками

Одним із сучасних способів нетрадиційного малювання є малювання мильними бульбашками. Для цього потрібні шампунь, гуаш, вода, аркуш паперу та трубочка для коктейлю. У гуаш додається шампунь, трохи води, розмішується, діти дують у трубочку доти, доки не утворюється піна. Потім цю піну перекладають на аркуш паперу, домальовують деталі [16].

Кляксографія

Для створення зображень у цій техніці беруть папір, рідку фарбу. У центр аркуша потрібно капнути ляпку, папір потрібно нахилити в один бік, потім – в інший або подути на ляпку. Таким чином можна отримати оригінальне

зображення тварини, фантазія дитини підкаже на кого вона схожа [16].

Монотипія

Монотипія – це цікава графічна техніка, дуже близька до техніки відбиток. Найпростіший спосіб – симетричне додавання малюнка на нижню сторону аркуша. Таким чином на аркуші можна зобразити відображення тваринки в дзеркальній гладі води, коли складають малюнок і прогладжують, щоб вийшов відбиток на нижній стороні листа, або ж метелика, якщо скласти аркуш навпіл [16].

Малювання сіллю

Нетрадиційне зображення тварин і предметів може бути при малюванні сіллю. Попередньо на папері треба зробити замальовку, змочити її водою за допомогою пензля, посипати сіллю, почекати поки вона вбере в себе воду, зайву сіль зсипати. Коли все підсохне, намалювати елементи, яких не вистачає, і розфарбувати. Сіллю добре малювати птахів, комах (метеликів, жучків), морських тварин (медузи, восьминоги) [16].

Ниткографія

Також існує прийом «малювання нитками» (ниткографія). Використовуються прості нитки, гуаш різних кольорів, папір для малювання, ємності для фарби та для використаних ниток. Потрібно зробити відрізки з ниток (2-5 шт.) довжиною 7-10 см. Один відрізок нитки вмочити у фарбу і водити їм по аркушу для малювання в різних напрямках. Для використання фарби іншого кольору взяти чисту нитку [16].

Багато перерахованих вище прийомів можна використовувати в одному колажі. В цілому, при використанні нетрадиційних прийомів важливо наступне: дошкільник повинен не тільки володіти різними прийомами зображення, але й пам'ятати їх, а коли доречно, то й використовувати для вирішення поставленої задачі.

Отже, нетрадиційні прийоми малювання – це й спосіб створення оригінального художнього твору, що не потребує спеціальних вмінь чи специфічних матеріалів, і дидактичний прийом, що активно використовується

педагогами. Сьогодні налічують приблизно 30 прийомів нетрадиційного малювання, які вчені класифікують за способом одержання зображення, інструментом роботи чи віковим принципом. Загалом же, найпоширенішими є наступні техніки: техніка «тичка», малювання пальчиками/долонькою, відбиток пробкою, печатками, гумкою, поролоном або пінопластом, монотипія, кляксографія, набризк, тичкування, малювання нитками, малювання за допомогою мильних бульбашок тощо.

Підсумовуючи вищесказане наголосимо, що творчі здібності – це особисті інтелектуально-психологічні особливості людини, які допомагають їй генерувати нові оригінальні ідеї, креативно вирішувати проблемні завдання. Одностайного погляду на структуру творчих здібностей в психолого-педагогічній науці немає, хоча всі дослідники одностайно виділяють такі складові як творчі уява та мислення.

Люди з розвиненими творчими здібностями здатні робити якісні перетворення оточуючої їх дійсності, вони є рушієм прогресу, тому високо цінуються суспільством. Відповідно розвиток творчих здібностей є пріоритетним напрямком в багатьох систем освіти, включаючи українську. Оптимальним для цього є старший дошкільний період, що припадає на 5-7 років, саме тоді активно розвивається розумова сфера (покращується пам'ять, увага, активно розвивається дитяча уява), також змінюють способи соціальної взаємодії (дитина починає співпереживати, краще й продуктивніше комунікувати як з ровесниками, так і з дорослими), у старшому дошкільному віці з'являється й новий тип діяльності – творчий.

Теоретичне обґрунтування прийомів технік малювання є досить фрагментарним і неповним: на сьогодні немає навіть усталеного словникового визначення цього поняття. У нашій роботі ми використовуємо термін «нетрадиційні прийоми малювання» у двох значеннях: 1) спосіб створення художніх образів у цікавий, оригінальний і неординарний спосіб, без або з мінімальним використанням традиційних матеріалів і технік; 2) дидактичний метод роботи, що сприяє активізації дитячої творчості та пізнавального інтересу

та сприяє розвитку художніх умінь і навичок.

Основними характеристиками нетрадиційних прийомів малювання, що вирізняють їх з-поміж інших, є: незвичайність інструментів, що використовуються для створення малюнка (замість олівців і пензлів – долоні, нитки, аркуші тощо); швидкість і легкість оволодіння прийомами роботи; цікавість і незвичність; швидкість досягнення результату художньої діяльності.

На сьогодні немає не лише чіткої словникової дефініції поняття «нетрадиційні прийоми малювання, досі не розроблено і єдиної їх класифікації: існує кілька підходів – у них критерієм є інструмент, спосіб створення малюнка або віковий період дитини, в якому така техніка стає доступною. Проте всі існуючі класифікації не претендують на повноту, оскільки не охоплюють усіх доступних методик і є досить суб'єктивними.

Активно в освітньому середовищі сьогодні застосовуються такі техніки, як: пальцеграфія, відбиток, техніка тичка, набризки, кляксографія, ниткографія тощо. Більшість з них здобули широке розповсюдження, перш за все, завдяки простоті у матеріалах та алгоритмах дій для їх засвоєння. Опанувавши нетрадиційну техніку малювання, дошкільник повинен пам'ятати її, а коли доречно, то й використовувати для вирішення поставленої задачі.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

2.1. Аналіз програм, інших методичних матеріалів щодо можливості використання нетрадиційних прийомів малювання

Використання нетрадиційних прийомів малювання – потужний засіб творчого розвитку й самовираження дітей дошкільного віку. Відповідно, вважаємо за необхідне проаналізувати програми розвитку дітей дошкільного віку «Соняшник», «Світ дитинства» та інші, щоб визначити як цей вид роботи в них окреслено.

Розпочнемо з програми «Соняшник», укладеної Л. Калуською. Комплексна програма «Соняшник» визначає основні завдання розвитку, навчання та виховання дітей четвертого-шостого років життя. Складовими комплексної програми є цільові підпрограми «Помагайлик» для дітей четвертого року життя, «Пізнавайлик» – п'ятого, «Дослідник» – шостого років життя. Кожна з перелічених складових має по 8 розділів, що відбивають основні напрямки виховання (розумове, фізичне, творче тощо) [18].

Кожна з перелічених складових має по 8 розділів, що відбивають основні напрямки виховання (розумове, фізичне, творче тощо). Оскільки об'єктом нашої цікавості є нетрадиційні прийоми малювання, ми беремо до уваги «Розділ V. Художньо-естетичний розвиток».

У кожній цільовій підпрограмі V розділ містить пункт «Малювання», у якому окреслено образотворчі вміння, які має опанувати дитина. Більшість цих вмінь пов'язані з традиційним малюванням: вміння правильно тримати олівець, фломастер, пензлик; вміння малювати прямі вертикальні і горизонтальні лінії тощо. Проте уміщено у цьому пункті й вимоги до використання нетрадиційних технік:

- «Помогайлик»: навчання дітей прийомів малювання у різних техніках (пальцями, тичками тощо);
- «Пізнавайлик»: навчання дітей прийомів малювання фарбами у різних техніках (ниткографія, монотипія, плямографія, воскографія, по вогкій основі, пальцями, тичками тощо);
- «Дослідник»: навчання дітей технік та прийомів малювання в нетрадиційних техніках (ниткографія, плямографія, воскографія, по вогкій основі, пальцями, тичками тощо) [18].

Як бачимо програмою передбачено знайомство із нетрадиційними прийомами малювання із 4 років. При цьому прийоми поступово ускладнюються, якщо на 4 році життя – це малювання пальцями, тичками, то для 5 років передбачено роботу в техніках ниткографії, плямографії, воскографії тощо. При цьому у підпрограмах «Пізнавайлик» і «Дослідник» нетрадиційні техніки абсолютно однакові, тобто їх ускладнення далі не відбувається [18].

Також, програмою передбачено знайомство із народними орнаментами, візерунками, що окреслено в пункті «Декоративне малювання», у ньому також вказано на необхідність роботи в нетрадиційних прийомів: «малювання візерунка сірниками, тичком або пальцем» [18], при цьому техніка одна у всіх різновікових цільових підпрограмах.

Загалом, у програмі «Соняшник» ми нарахували 8 нетрадиційних прийомів малювання, з якими запропоновано працювати педагогу, а саме: малювання пальцями, тичками, ниткографія, монотипія, плямографія, воскографія, по вогкій основі, малювання сірниками [18].

Розглянемо програму «Українське дошкілля» за редакцією О. Білан. У її структурі є чотири складові – «Ранній вік», «Молодший дошкільний вік», «Середній дошкільний вік» та «Старший дошкільний вік» [41]. Кожна складова уміщує психологічну характеристику дитини та сім освітніх ліній, що незважаючи на зміну формулювання, в цілому, збігаються з розділами, виокремленими за напрямками виховання, у попередніх програмах. Ми проаналізували освітню лінію «Дитина у світі культури», куди включено пункт

«Образотворча діяльність». Зауважимо, що у порівнянні з попередніми програмами («Соняшник», «Дитина») у ній більше уваги приділено вихованню вмінь сприйняття й розуміння готових творів, а власна образотворчість є наступним етапом – після споглядання й аналізу готових зразків.

У ранньому віці програмою передбачено оволодіння техніками створення зображення через відбитки долонь, пальців, штампування. Образотворча діяльність дитини молодшого дошкільного віку передбачає малювання через відбивання соски, піпетки, зібганого паперу, клаптиків тканини [41], тобто на 4 році життя діти використовують техніку відбитків.

У середньому дошкільному віці програмою «Українське дошкілля» передбачене інтенсивне використання нетрадиційного малювання, зокрема інноваційних прийомів: псевдофорт (малювання матрицями), флористика (відбивання рослин), малювання клеєм ПВА, свічкою («сліпе» малювання), зубною щіткою тощо [41].

У старшому дошкільному віці програмою передбачення продовження роботи у нетрадиційних техніках – забризкування, аерографії (дмухавка) [41].

Як бачимо в програмі «Українське дошкілля» передбачено опанування різних нетрадиційних прийомів малювання протягом усього навчання, загалом діти дошкільного віку вивчають 10 прийомів: забризкування, аерографії, псевдофорт (малювання матрицями), флористика (відбивання рослин), малювання клеєм ПВА, свічкою («сліпе» малювання), зубною щіткою, відбиток (соски, піпетки, зібганого паперу, клаптиків тканини), пальцеграфія, штампування. Зауважимо, що нетрадиційним прийомам малювання у програмі приділена значна увага, робота з пензлем чи олівцями не є привалюючою, як це було, скажімо, в програмі «Дитина».

Програма «Світ дитинства», створена під керівництвом А. Богуш, розрахована на три роки дошкільного навчання, відповідно має три розділи: «Молодший дошкільний вік», «Середній дошкільний вік», «Старший дошкільний вік» [18]. Кожен із розділів передбачає роботу за сімома змістовими лініями: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному

довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини» [18]. Робота із нетрадиційними прийомами малювання передбачена у межах освітньої лінії «Дитина у світі культури» лише у молодшому дошкільному віці: створювати зображення за допомогою пластичного способу в ліпленні, кольорові плями в малюванні [18]. Програма передбачає опанування лише двох нетрадиційних технік, хоча в ній зазначено, що дитина може створювати продукт образотворчої діяльності, малюючи гуашшю, олівцем та іншими матеріалами. Тобто програмовим документом передбачена свобода педагогічної творчості вихователя, який може працювати з дошкільниками у нетрадиційних техніках на свій розсуд.

Насамкінець розглянемо програму «Впевнений старт», створену за загальною редакцією Т. Піроженко, щодо можливості використання нетрадиційних прийомів малювання. Програма розрахована на дітей старшого дошкільного віку (5-6 років) й містить 8 розділів, зміст яких відображає комплексний підхід до процесу формування особистісних досягнень дитини. Реалізація програми спрямована на комплексний особистісний розвиток, що включає єдність емоційного, інтелектуального та вольового розвитку. Провідними для старшого дошкільного віку залишаються комунікативна (спілкування з однолітками та дорослими), здоров'язберігальна, пізнавально-дослідницька, мовленнєва, ігрова, художньо-естетична, господарсько-побутова (трудова) діяльність.

У програмі виділено окремий напрям – образотворча діяльність, який передбачає оволодіння технічними навичками в роботі з художніми матеріалами (гуаш, акварель, пензель, кольорові олівці, крейда, фломастери, пастель, вугілля, сангіна, туш), в експериментальній діяльності з дослідження основних кольорів (жовтий, червоний, синій) і похідних (зелений, фіолетовий, жовтогарячий). Усі окреслені матеріали відносять до традиційних прийомів малювання, натомість в програмі не передбачено використання нетрадиційних.

Проведений аналіз свідчить, що майже всі чинні програми з дошкільної освіти передбачають опанування нетрадиційних прийомів малювання. При

цьому у авторів підходи до їх використання дещо відрізняються: найбільше уваги нетрадиційним прийомам малювання приділив авторський колектив, очолюваний О. Білан. У програмі «Українське дошкілля» передбачено опанування 10 нетрадиційних технік створення зображення протягом усього дошкільного навчання. Автори програм «Світ дитинства» пропонують використовувати нетрадиційні прийоми малювання переважно на 3-4 році життя, коли дитина лише починає опановувати традиційні, які є складнішими, адже потребують більше зусиль та вмінь. Програмою «Впевнений старт» використання таких технік не передбачене взагалі. Унаочнимо результати нашого дослідження за допомогою таблиці (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Нетрадиційні прийоми малювання, використання яких передбачене чинними програмами

Назва програми	«Соняшник»	«Українське дошкілля»	«Світ дитинства»	«Впевнений старт»
Нетрадиційні техніки малювання, опанування яких передбачено програмою	малювання пальцями, тичками, ниткографія, монотипія, плямографія, воскографія, по вогкій основі, малювання сірниками	забризування, аерографія, псевдофорт, флористика (відбивання рослин), малювання клеєм ПВА, свічкою («сліпе» малювання), зубною щіткою, відбиток, пальцеграфія, штампування.	зображення за допомогою пластичного способу в ліпленні, кольорові плями в малюванні	-

Як бачимо, частота звернення авторів програм до різних нетрадиційних технік створення зображення неоднакова: найчастіше вихователям пропонують опанувати з дошкільнятами пальцеграфію, кляксографію та відбитки.

Вважаємо за потрібне, крім програм, проаналізувати й навчально-методичні матеріали для дошкільнят, зокрема альбоми з художньо-творчої діяльності, щодо наявності в них роботи в нетрадиційних техніках. Так, альбом з малювання для дитини 6-го року життя І. Панасюк передбачає 18 занять виключно із фарбами та пензлем. Натомість аналогічний альбом для 5-го року життя включає в себе й нетрадиційні техніки малювання: пальцеграфію, малювання долоньками, ватними паличками (загалом таких занять 5 із 18, тобто 28%) [38].

Зауважимо, що сьогодні є значна кількість методичних матеріалів для вихователя та зошитів на друкованій основі для дошкільника, які створенні безпосередньо для опанування дітьми нетрадиційних прийомів малювання, зокрема:

– Авторський альбом вихователя М. М. Кузіної «Альбом. Старша група. Нетрадиційні техніки малювання» (<https://vseosvita.ua/library/albom-starsa-grupa-ne-tradicijni-tehniki-maluvanna-226159.html>);

– А. Нотаерт «Малюємо пальчиками», книга, у якій розкрито можливості пальцеграфії (<https://www.yakaboo.ua/ua/maljuemo-pal-chikami-1612843.html>);

– М. Єфімова «Чарівний малюнок. Нетрадиційні техніки», для занять із дітьми 3-4 років і для 4-6 років (<https://www.booklya.ua/book/char-vniy-malyunok-netradits-yn-tehn-ki-dlya-zanyat-z-d-tmi-3-4-rok-v-vipusk-1-152593/>).

Вважаємо, що існування спеціалізованої літератури із нетрадиційних прийомів малювання свідчить про цікавість педагогів-практиків до такого виду роботи.

Отже, проведений аналіз свідчить, що абсолютна більшість чинних програм дошкільної освіти – «Соняшник», «Українське дошкільня», «Світ дитинства» – передбачають роботу з вихованцями у нетрадиційних прийомах малювання. Проте підходи до їх використання відрізняються: одні автори

програм пропонують активно включати такі види роботи у освітній процес протягом усього дошкільного навчання (Л. Возна, О. Білан, О. Максименко), інші вважають такі техніки доречними переважно на 3-4 році життя, коли дитина лише починає опановувати традиційні, які є складнішими, адже потребують більше зусиль та вмінь (А. Богуш, Л. Батліна, Л. Калуська, О. Байєр, І. Панасюк). В окремих програмах і методичних матеріалах робота в нетрадиційних техніках взагалі не передбачена (Н. Гавриш, Т. Панасюк, Т. Піроженко), використання подібних технік передбачено на розсуд вчителя.

2.2. Методика використання сучасних нетрадиційних прийомів малювання для розвитку творчих здібностей

Звернення до нетрадиційних прийомів малювання сприяє збагаченню знань та уявлень дітей про предмети та їх призначення, матеріали, їх властивості, способи застосування. Доречним при цьому є використання активних евристичних технологій, що покращує уважність, сприяє самовираженню та імпровізації дітей через форми та кольори; розкриває особливі можливості застосування матеріалів, дає нове життя, здавалося б, звичайним предметам та речам, під новим кутом демонструє можливості їх застосування.

Для нововведень у творчості вихователь має пропонувати дитині поекспериментувати: малювати долонькою, пальчиками, кулачком; створювати малюнки з підручних засобів: ниточок, поролонової губки, пробок, паличок з вати, зубних щіток, гребінців, опалого листя тощо. У процесі проведення занять дошкільнят слід знайомити з методикою використання не лише звичайних олівців, ручок, фломастерів, фарб, а й розведеної з фарбою мильної піни; чорнил, що видуються через соломинку, створюючи неординарні ляпкові відбитки; свічкою, при використанні техніки граттаж методом викапування; доречно пояснювати і, як, наприклад, можна використовувати при зображенні клей, віск, вугілля, туш тощо.

На заняттях дошкільнята повинні пізнавати різні можливості фарбування та малювання на папері, у тому числі підфарбованим кольоровим клейстером; способом набризку фарби з використанням звичайної зубної щітки; створення різних відбитків, печаток з розрізаних овочів; малювання крупою, піском, манкою, сіллю, мильними бульбашками, зім'ятим папером; дізнаватися, що зображення можна наносити не тільки на папір, але і на картон, фанеру, пакет і навіть файл; малювати за допомогою целофанового пакету на спеціальному склі, призначеному для використання в дитячій творчості. На наш погляд, використання таких різноманітних технік допомагає самореалізації дошкільників, створення ситуацій успіху за рахунок простоти й доступності нетрадиційних технік малювання, а також сприяє розвитку уяви, дрібної моторики, координації рухів [9, с. 29].

Варто наголосити, що в ході використання нетрадиційних прийомів малювання дошкільнят варто стимулювати до імпровізації – з'єднувати фарбу з піною з мила або дитячого шампуню; на створення ескізу крейдою, з накладанням гуаші, акварелі чи іншої фарби. Необхідно відзначити і таку грань у вдосконаленні здібностей дитини, як тактильно-рухове сприйняття та розвиток. Вихователю варто заохочувати контактування руки та пальців дитини із фарбою чи іншими матеріалами, адже через дотик, діти відчувають їх якості та особливості, такі як: твердість, м'якість, в'язкість, ступінь густоти або рідини, консистенцію тощо. А змішуючи фарбу з водою – отримують різні відтінки кольорів та вчать їх відрізняти. У результаті розвивається тактильна чутливість дитини, кінестетичні відчуття, моторика, підвищується спостережливість дитини, формується тонше визначення кольору, здатність розуміти та розрізняти колірні відтінки [35, с. 264].

Одним із звичайних методів навчання малюванню є копіювання пропонованого готового зразка, яке відбувається при так званій репродуктивній або алгоритмізованій діяльності, метою якої є заздалегідь відомий результат. Нетрадиційні прийоми малювання дозволяють уникнути цього. Для цього наставник, замість підготовленого заздалегідь продукту, має демонструвати

лише прийоми і алгоритми роботи з нетрадиційними матеріалами, у яких підсумковий результат може бути непередбачуваним і завжди оригінальним. Такі прийоми багато в чому стимулюють формування уяви, індивідуалізують фантазію, сприяють неповторності, ініціативності, прояву суб'єктивності бачення дитиною. Застосовуючи та варіюючи різні прийоми, діти намагаються імпровізувати, вибирати певні способи для створення більшої виразності та емоційності образу. Вони уважніше оцінюють результат своєї роботи, прагнуть бути кращими, намагаються викладати свою думку; у них виникає ініціатива показу оригінальності свого малюнка, бачення його відмінності від інших [35, с. 264].

Нетрадиційні прийоми малювання вимагають певної послідовності дій. Таким чином діти вчаться самостійно планувати і виконувати в певному порядку процес виготовлення малюнка. Робота з нетрадиційними прийомами стимулює позитивну мотивацію дитини, покращує настрій і усуває страх перед процесом малювання, який може здатися недоступним та складним. Багато нетрадиційних прийомів малювання сприяють підвищенню рівня розвитку зорово-моторної координації. Така робота сприяє розвитку посидючості, у дітей зберігаються висока активність протягом усього часу, відведеного на виконання завдання.

Нетрадиційні прийоми малювання дозволяють вихователю реалізувати індивідуальний підхід до дошкільників, де враховуються їх бажання, індивідуальні здібності та навички. Успіх навчання нетрадиційним прийомам залежить також від того, якими методами і техніками вчитель хоче донести до дітей певний зміст, сформувати в них не лише знання, уміння, навички, а насамперед художньо-творче ставлення до процесу малювання, результату власної роботи і мистецтва в цілому. Вихователь має застосовувати активні методи, у яких особистість дошкільника суб'єктивується: ігрові, дослідницькі тощо. У роботі з дітьми можна використати такі методи:

- інформаційно – рецептивний метод, який включає: розгляд; спостереження; екскурсії; зразок вихователя; показ вихователя;
- репродуктивний метод спрямований на закріплення знань і навичок

дітей, включаючи прийом повтору; роботу на чернетках; виконання формотворчих рухів рукою;

- дослідницький метод: пропонується дитині самостійно виконати частину роботи; дослідницький метод спрямовано розвиток у дітей самостійності, уяви, творчості, фантазії, адже діти виконують усю роботу самостійно;

- словесні методи: читання художніх творів, розмови, загадки, питання дітей, пояснення послідовності виконання роботи;

- метод естетичного пробудження: розгляд предметів народно-декоративного мистецтва, різних творів мистецтва, робіт, створених самими дітьми [34, с. 304].

Від зацікавленості залежить конкретний результат роботи дитини, тому на заняттях важливо активізувати увагу дошкільника і спонукати його до активності додатковими стимулами. До таких можна віднести: гру, як провідний вид діяльності дошкільника; звернення до улюблених героїв, коли персонаж казки чи мультфільму пропонує дитині виконати творчу роботу; прохання допомогти, адже це дозволяє дітям відчувати себе значущими; живість та емоційність вихователя, що реалізується через мовлення, жести, міміку.

Нетрадиційні прийоми малювання, що використовуються в дошкільній освіті, повинні відповідати певним вимогам:

- бути доступним для дошкільників з точки зору розуміння та оволодіння ними;

- містити художньо-виражальні засоби створення образу;

- знайомити дітей з новими прийомами роботи (боковою стороною крейди; губкою по трафарету);

- розвивати спритність рук;

- відповідати санітарно-гігієнічним нормам.

Використовуючи нетрадиційні прийоми малювання з дидактичною метою вихователь має реалізовувати на занятті наступні завдання:

- навчати дошкільників нетрадиційним прийомам малювання із

поєднанням різних матеріалів та технік виконання зображення, при цьому учні повинні робити спроби самостійно визначати ідею, способи та форми її реалізації; вихователь має прагнути до технічно грамотного використання дітьми нетрадиційних та традиційних методів малювання, розуміння сенсу власної роботи, яка приносить радість і задоволення від творчості;

- розвивати творчість та творчу уяву дітей через створення творчих ситуацій у художній діяльності;
- виховувати у дошкільників естетичне ставлення до дійсності через вміння розуміти і створювати художні образи;
- створити групи зі сприятливими психолого-педагогічними умовами для творчої самореалізації кожного вихованця: основними формами організації навчально-виховного процесу є навчальна групова діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей дитини [34, с. 304].

Для того, щоб образотворча діяльність була максимально ефективною, необхідно дотримуватись принципу інтегрованості навчання, тобто пропонувати дітям теми уроків, які можуть поєднувати різні галузі науки та мистецтва. Необхідно також створити психологічні умови, щоб завдяки підтримці дорослих у її творчих починаннях у дитини формувалося відчуття власної безпеки.

Вкрай необхідним є використання ігрових прийомів, казкових образів і несподіваних ефектів, і, звичайно ж, не варто забувати про доступність матеріалів для творчості і можливість діяти в будь-який момент. Усе це допомагає зацікавити дитину та підготувати її емоційно до творчої діяльності.

Необхідно допомогти дитині оволодіти різними способами малювання і дати їй уявлення про різні техніки. Вважаємо, що для дитячого садка оптимальними є ті методи малювання, які передбачають використання простих та доступних нетрадиційних матеріалів, дають змогу розширити творчі здібності дошкільників, урізноманітнити розвиваюче середовище. Тому малювання пальчиками є оптимальним для дітей молодшого дошкільного віку.

Розкриття творчих здібностей оминає свідомість людини коротким шляхом – «серце – кінчики пальців». Наукою доведено, що пальцеграфія має

терапевтичний ефект, що підтверджує спостереження за творчими людьми, які легше переносять стресові ситуації, адже під час творчого акту негативні думки та емоції трансформуються у творчі почуття, які знаходять матеріальне втілення в картині. Дослідження психологів свідчать, що цей процес стимулює розвиток свободи думки та уяви дитини. Діти більш схильні самостверджуватися, проявляти своє «Я» іншим, долати перешкоди і вирішувати різні проблеми. У процесі пальцеграфії відбувається активізація розвитку психічних процесів, удосконалення моторики (відбувається диференціювання дрібних рухів пальців і кистей), зорово-моторної координації, розкривається творчий потенціал дітей.

Дітей середнього дошкільного віку можна знайомити з більш складними нетрадиційними техніками малювання. У цьому віці вони легко опановують малювання за допомогою відбитку. Для цього варто використовувати прості та доступні матеріали: відбитки фарби ватною паличкою на папері; зібране під час прогулянки осіннє листя використати для відбивки фарби на картон чи папір. Остання техніка дозволяє створювати цілі зображення – букети з листя, дерева, тварин тощо.

У старшому дошкільному віці діти опановують ще більш складні техніки, наприклад, кляксографію (через роздування соломинкою) монотипію (отримання зображення шляхом перенесення його з однієї поверхні на іншу, тобто відбиток зображення). Доступною в цьому віці є й техніка ґратаж (малюнок на восковій основі), що передбачає створення малюнків шляхом видряпування гострим інструментом на папері або картоні.

Важливою особливістю занять із використанням нетрадиційних технік малювання є творча самостійність дітей. Вихователь не повинен втручатися в роботу дитини, її творчість. Така робота добре допомагає розвивати художню творчість дошкільнят, виявляти їм свою індивідуальність, що є найважливішим завданням занять з малювання.

Важливо, що у структуру занять входять:

1. Організаційний момент:

– створення інтересу (вступна бесіда вихователя, повідомлення теми,

прийомів, з якими діти працюватимуть; створення проблемних та пошукових ситуацій; дослідницька діяльність та експериментальна діяльність; ігрові та сюрпризні моменти). Прекрасною мотивацією для виконання творчої роботи є фольклорне слово, дидактичні та розвиваючі ігри;

– заздалегідь підготовлене місце роботи.

2. Основна частина – вихователь проводить вступну бесіду, намагаючись зацікавити дітей та налаштувати їх на творчий лад. Розмова носить виховний та творчий характер.

3. Практична частина: далі слідує пояснення алгоритму виконання роботи. Розмова супроводжується показом наочного матеріалу, демонстрацією прийомів роботи, приділяється увага послідовності виконання. Роль дорослого – створити умови для подальшого розвитку інтересу, не позбавляючи дітей свободи та різноманітності у виборі засобів. Малювання вимагає від дитини уваги, посидючості, терпіння, певних зусиль руки, тому перед самостійною роботою дітей застосовую вправи: малювання у повітрі, пальчикову гімнастику, фізкультхвилинки, що дозволяє в ігровій формі зняти дітям напругу.

4. Самостійна робота дітей: після бесіди діти приступають до виконання робіт. У цей час можна включити аудіозапис – це створює сприятливу психологічну обстановку на заняттях з малювання.

5. Аналіз дитячих робіт. Після закінчення занять роботи вивішуються на дошці, дітям дається можливість висловитися з приводу завершеної роботи. Це може бути: бесіда, міркування, вибір малюнку, що сподобався, з точки зору технічних або творчих навичок і подібне. Потім робоче місце прибирається [34, с. 304].

Чим різноманітнішими будуть умови, в яких протікає образотворча діяльність, зміст, форми, методи та прийоми роботи з дітьми, а також матеріали, з якими вони діють, тим інтенсивніше розвиватимуться дитячі художні здібності.

Отже, ми звернули увагу лише на декілька прийомів нетрадиційного малювання у спільній діяльності дорослого і дитини, хоча їх перелік доволі багатий. Їх використання сприяє розвитку дрібної моторики і тактильного

сприйняття дитини, орієнтації в просторі та на аркуші паперу, розширенню кругозору і зорового сприйняття, покращенню уваги і посидючості, образотворчих умінь і навичок, спостережливості і естетичного сприйняття. Всі ці уміння та навички є необхідними у процесі розвитку дитячої творчості; успішність їх впровадження полягає в систематичній і комплексній роботі з новими методиками та спілкуванні з дитиною з метою розкриття та розвитку потенційних художніх здібностей, закладених у дитині. Створення умов для самостійних дій і розвитку уявлень про різноманітність навколишнього середовища є неодмінною умовою творчого самовираження. Для активізації дитини у цьому процесі можна використати гру, казкових чи мультиплікаційних персонажів, підкріплюючи це емоційністю самого педагога. При цьому обрані педагогом нетрадиційні техніки малювання мають відповідати наступним методичним вимогам: бути доступним для дошкільників з точки зору розуміння та оволодіння ними; містити художньо-виражальні засоби створення образу; знайомити дітей з новими прийомами роботи (боковою стороною крейди; губкою по трафарету); розвивати спритність рук; відповідати санітарно-гігієнічним нормам.

2.3. Методичні рекомендації батькам та вихователям з використання нетрадиційних прийомів малювання як засобів активізації творчого самовираження

Загалом, параграф 2.2 містить методичні вимоги для вихователів щодо впровадження нетрадиційних технік малювання в освітній процес дошкільного закладу освіти, тому увагу ми зосередимо на методичних рекомендаціях для батьків, окресливши їх для вихователів лише побіжно, щоб акумулювати головне з параграфа 2.2.

Батькам на замітку

(методичні рекомендації для батьків)

Творчість дітей – це світ яскравих дивовижних образів, за допомогою яких вони передають свої враження про навколишню дійсність. Правильне педагогічне керівництво «малюванням» з урахуванням бажань і задуму дошкільника сприяє розвитку стійкого інтересу до образотворчої діяльності, формує схильності, здібності. Захоплене відтворення власної ідеї у малюнку дарує дитині радість пізнання, творчості. Відчувши ці почуття одного разу, вона прагнучиме у своїх малюнках, аплікаціях, виробках розповісти про те, що дізналася, побачила, пережила. Через образотворчу діяльність дитина не тільки висловлює свої почуття до зовнішнього світу, а й пізнає його, таким чином, вчиться любити світ, в якому живе. Але що ж робити, якщо у дитини немає цікавості до малювання чи цей процес для неї заскладний, і не дає бажаного результату? У такому випадку допоможе робота в нетрадиційних прийомах малювання.

Важливо! Нетрадиційні прийоми малювання повинні доповнювати традиційне малювання, не замінюючи при цьому його.

Коли дитина тільки починає малювати, дуже важливим є правильна постановка руки, оволодіння формотворчими рухами. Важливо вчасно показати правильний прийом затискання пензлика або олівця у провідній руці. Часто діти починають малювати самотійно, без допомоги дорослого; при цьому тримають олівець, пензлик за кінчик або затискають у кулачку, і розкріплюють цю неправильну навичку. Надалі це заважає образотворчим можливостям дитини, яку доводиться переучувати.

Слідкуйте за правильним положенням руки дитини під час малювання, це допоможе в майбутньому легше опанувати навички письма в школі. Для цього використовуйте вправи з елементами нетрадиційних прийомів малювання.

«Йде дощик». Поговоріть з дитиною про осінній дощ. Вчіть дітей малювати короткі (маленький дощик) та довгі (сильний дощ) штрихи. Усі штрихи мають бути в одному напрямку – від «неба» до «землі», тобто. від верхнього краю листа до нижнього, а не хаотично. При цьому інструментом роботи спочатку має бути палець дитини (техніка – пальцеграфія), потім використовуйте

олівець.

«Кошеня грає клубочками». Розкажіть дитині казку про кошеня, яке жило у бабусі і дуже любило грати клубками. Якось воно загралося і розмотало усі клубки (покажіть, як котиться і розмотується клубок), і дуже боїться, що бабуся його лятиме. Запропонуйте допомогти кошеняті змотати нитки назад у клубок. Поставте на аркуші крапку («початок нитки») і «накручуйте» лінію навколо неї. У цьому завданні головне – щоб дитина накрутила якомога більше клубків. Це завдання добре тренує руку до малювання. Як і в попередній вправі, спочатку дитина працює пальчиками, потім – олівцем чи фломастером.

При проведенні такої роботи потрібно правильно організувати робоче місце дитини. Світло має падати з лівого боку. Всі інструменти та матеріали повинні бути у вільному для малюка доступі, адже натхнення може прийти, коли завгодно! Під час заняття на поверхні стола знаходяться тільки ті матеріали, якими дитина малює в цей час, всі інші зберігаються в шафці. Пензлі та ножиці можна зберігати у високих стійких банках, воскові олівці – розсипом у плоскій коробці, з якої їх зручно діставати. Стануть в нагоді також ганчірочка для витирання пензля, рушник для рук.

Відстань від очей до робочої поверхні повинна становити не менше 30 см, сидіти на стільці має бути зручно, ступні повинні стояти на підлозі. Слідкуйте за тим, щоб дитина, рівно тримала спину, не горбилася, не нахилялася дуже низько. Привчайте дитину прибирати матеріали та інструменти після заняття на місце.

Для дитини важливо, щоб результат її творчості цінувався, тому зберігайте дитячі роботи, вказуйте на їх важливість і цінність для Вас. Для нестандартних робіт зробіть разом з дитиною папку з великого шматка щільного картону, прикрасьте її цікавою аплікацією. Особливо вдалі малюнки можна оформити у фоторамку та повісити їх на стіну.

Виявляйте інтерес до результатів дитячої творчості, обов'язково хваліть, не допускайте дорослої критики. Ваша думка, як нічия інша, важлива для малюка. У дошкільному віці найголовніший авторитет для нього – не друзі чи педагоги, а батьки. Дитина потребує Вашої підтримки та схвалення. Ставтеся до

дітей та їх виробів дбайливо, а у похвалі висловлюйте своє особисте, персоніфіковане ставлення: не «У тебе найкращий малюнок, ти малюєш краще за інших!», а «Мені дуже сподобалося, я дуже за тебе рада!» Обов'язково заохочуйте самостійність дитини та прояви її творчої активності.

Пропонуємо Вам підбірку нетрадиційних технік малювання для дошкільників. Усі вони передбачають використання простих доступних матеріалів та прийомів роботи, при цьому дозволяючи створити цікавий, неповторний результат (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Нетрадиційні прийоми малювання для дітей дошкільного віку

Назва роботи	Інструменти роботи	Алгоритм роботи
«Калина» (пальцеграфія)	Аркуш паперу, пензлик, фарби	https://www.youtube.com/watch?v=GyLNY3St_ro
«Метелик» (монотипія + пальцеграфія)	Аркуш паперу, пензлик, фарби	https://www.youtube.com/watch?v=9LUgnRISRDU
«Монстики» (кляксографія)	Аркуш паперу, фарби, фломастер або маркер чорного чи іншого темного кольору, пластична трубочка	https://www.youtube.com/watch?v=2u5tZLTWGxQ
«Осіньне дерево» (малювання зубною щіткою)	Аркуш паперу, пензлик, фарби, зубна щітка	https://www.youtube.com/watch?v=H6qT3r_DkJM
«Чарівні квіти» (ниткографія)	Аркуш паперу, фарби, товста нитка (для в'язання) або джгут	https://www.youtube.com/watch?v=_yV1jyiryk4

Пам'ятайте, головне правило при використанні нетрадиційних технік малювання – ніяких обмежень творчості. Інструментом може бути, що завгодно:

зім'ятий папір, ватні палички та диски, пластикові кришки з-під пляшечок, дно пластикової пляшки і подібне!

Вигадуйте! Творіть! Експериментуйте!

Працюємо в нетрадиційних техніках малювання
(методичні рекомендації для вихователів закладів дошкільної освіти)

Використовуйте нетрадиційні прийоми, не замінюючи ними роботу з олівцем, фломастером, пензлем. Нетрадиційні прийоми слугують засобом зацікавлення дошкільників, створення ситуації успіху.

Нетрадиційні прийоми малювання активніше застосовуйте в ранньому дошкільному віці, де вони мають привалювати, оскільки малювати долонькою, не дотримуватися чіткості ліній дитині простіше, її кисті та пальчики лише звикають до олівця чи пензля. До старшого дошкільного віку їх кількість варто скорочувати на користь традиційних технік.

Починайте роботу з простих прийомів – пальцеграфія, штампування, поступово ускладнюючи їх.

Використовуйте для зацікавлення дошкільників ігрові моменти, вводьте казкових та мультиплікаційних героїв, робіть власне мовлення та міміку емоційними, це допоможе стимулювати дитячу активність.

Дотримуйтесь чіткої послідовності у плануванні освітнього процесу: організаційний момент → основна частина → практична частина → самостійна робота дітей → аналіз дитячих робіт. Кожен зі складових елементів важливий, адже допомагає досягти основної мети – творчого розвитку дошкільника.

Не давайте дитині прикладу готового малюнку при роботі у нетрадиційних прийомах, покажіть лише алгоритм, принцип роботи, усе інше залиште для дитячої уяви. Зразки доречно використовувати лише на ранніх етапах навчання.

Спонукайте дитину використовувати кілька нетрадиційних прийомів для створення одного зображення, домальовувати окремі деталі малюнку, створеному ниткою, зубною щіткою чи штампами.

Спонукайте батьків до роботи з дитиною вдома в нетрадиційних прийомах малювання, при цьому пропонуйте використання найпростіших матеріалів, що є

в кожному домі: дно пластикових пляшок, зубна щітка, кляксографія.

Малюємо з дошкільником

(загальні поради для батьків та вихователів)

1. Не просіть дошкільника намалювати щось конкретне. Запропонуйте кілька варіантів на вибір, але не наполягайте на тому, щоб дитина обов'язково намалювала щось із запропонованого вами. Краще нехай малює те, що придумала сама.

2. Ніколи не критикуйте роботи дошкільника. Вони будуть недосконалі, адже дитина малює як може, проте з душею. Якщо його постійно критикувати, він може зовсім відмовитися від малювання.

3. Ніколи і ні за яких умов нічого не домальовуйте і не вдосконалюйте роботу дошкільника. Це також його ображає, підкреслює його неповноцінність, неможливість самому добре малювати.

4. Ніколи не вчіть дошкільника малювати певний образ, тому що це вбиває уяву і накладає обмеження на малюнки (ваше бачення). Краще навчити дитину техніці роботи з матеріалами і малювання різних форм, і він отримає користь від цих навичок і намалює незвичайні зображення того чи іншого предмета або істоти, не схожі на інші.

5. Пропагуйте нестандартні рішення чи методи роботи в малюванні, зокрема нетрадиційні прийоми; нехай дошкільник зрозуміє, що головне – це його фантазія.

6. Подивіться і обговоріть попередні роботи дошкільника, щоб він не забув, що він уже вміє малювати, що раніше у нього це виходило дуже добре. Вивішуйте роботи дошкільників на стінах кімнат.

7. Розглядайте з дошкільником роботи інших дітей, це слугує для нього стимулом для малювання.

8. Перегляньте репродукції картин різних художників і відвідайте картинні галереї, це спряє розширенню кругозору та уяви.

Дотримуючись таких простих правил та рекомендацій, вихователь зможе зробити освітній процес цікавим для дошкільника та максимально ефективним,

розвивати образне мислення, уяву, моторику. Для цього варто використовувати активні методи навчання, елементи зацікавлення, прості та доступні матеріали, що зручні в користуванні, а також стимулювати створення зображень в нетрадиційних техніках малювання дошкільниками вдома з батьками.

Підсумовуючи вищесказане наголосимо, що використання нетрадиційних прийомів малювання характерне для дошкільної освіти. Про це свідчить, зокрема, й аналіз програм, інших методичних матеріалів. Більшість чинних програм дошкільної освіти – «Соняшник», «Українське дошкілля», «Світ дитинства» – передбачають використання нетрадиційних прийомів малювання на заняттях. Серед авторів існує кілька поглядів на їх використання:

- активне використання нетрадиційних прийомів малювання протягом усього дошкільного навчання (Л. Возна, О. Білан, О. Максименко);
- використання нетрадиційних прийомів малювання переважно на 3-4 році життя, як підготовчий етап, для переходу до складніших традиційних технік (А. Богуш, Л. Батліна, Л. Калуська, О. Байєр, І. Панасюк).

Окремими програмами та методичними матеріалами робота в нетрадиційних техніках взагалі не передбачена (Н. Гавриш, Т. Панасюк, Т. Піроженко), використання подібних прийомів лише передбачено на розсуд вчителя.

Використовуючи нетрадиційні прийоми малювання, вихователь має дотримуватися певних методичних вимог і рекомендацій: доповнювати нетрадиційні прийоми роботою з олівцем, фломастером, пензлем, при цьому в ранньому дошкільному віці нетрадиційні прийоми мають привалювати, техніки бути простішими, до старшого дошкільного віку їх кількість варто скорочувати на користь традиційних технік, використовувати при цьому варто більш складні нетрадиційні прийоми малювання; для зацікавлення дошкільників варто використовувати активні методи навчання, ігрові моменти, казкових та мультиплікаційних героїв тощо; не варто надавати дитині прикладу готового малюнку, показуючи лише алгоритм, принцип роботи; варто дотримуватися чіткої послідовності у плануванні освітнього процесу (організаційний момент →

основна частина → практична частина → самостійна робота дітей → аналіз дитячих робіт), не пропускаючи жодного з етапів; вчіть дошкільника поєднувати кілька нетрадиційних технік для створення одного зображення, домальовувати окремі деталі малюнку, створеного ниткою, зубною щіткою чи штампами.

Важливо також спонукати батьків до роботи з дитиною вдома в нетрадиційних техніках малювання, при цьому доречно використовувати техніки, що потребують найпростіших матеріалів, що є в кожному домі: дно пластикових пляшок, зубної щітки тощо.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та методичне обґрунтування впровадження нетрадиційних прийомів малювання в освітній процес закладу дошкільної освіти. Результати теоретичного дослідження та методичного аналізу засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. Визначено, що під творчими здібностями зазвичай розуміють особисті інтелектуально-психологічні особливості людини, які допомагають їй генерувати нові оригінальні ідеї, креативно вирішувати проблемні завдання. Розвиток творчих здібностей є пріоритетним напрямком в багатьох системах освіти, включаючи українську.

2. Виявлено, що оптимальним для цього є старший дошкільний вік, що припадає на 5-7 років, саме тоді активно розвивається розумова сфера (покращується пам'ять, увага, активно розвивається дитяча уява), також змінюються способи соціальної взаємодії (дитина починає співпереживати, краще й продуктивніше комунікувати як з ровесниками, так і з дорослими), у старшому дошкільному віці з'являється й новий тип діяльності – творчий. Творчість у цей віковий період стає одним із засобів дитячого самовираження, намагання зростаючої особистості реалізувати своє «Я», через вдосконалення себе, шляхом прояву та розвитку своїх особистісних можливостей і здібностей, створення нових художніх образів, творів та дій в конкретній художньо-творчій діяльності.

Незважаючи на те, що справжня творчість (створення нового) ще недоступна дошкільникові, адже створити оригінальну ідею можна лише на вершині свого креативного розвитку та в сфері своїх інтересів, здібностей, дошкільник вже здатен до творчого наслідування та репродуктивної творчості, що є передумовою оригінальної творчості.

3. Установлено, що одним із засобів творчого розвитку та творчого

самовираження дошкільників є нетрадиційні прийоми малювання, що посідають чільне місце у сучасній системі освіти. Їх теоретичне обґрунтування є доволі фрагментарним та неповним: на сьогодні не існує навіть усталеного словникового визначення цього поняття. Ми пропонуємо виділяти кілька його значень:

- спосіб створення художніх зображень у цікавій оригінальній незвичайний спосіб без використання або з мінімальним використанням традиційних матеріалів і технік;

- дидактичний прийом роботи з дітьми, що допомагає стимулювати дитячу творчість, пізнавальний інтерес, сприяє розвитку образотворчих умінь та навичок.

Основними характерними рисами нетрадиційних прийомів малювання є: незвичайність інструментів, що використовуються для створення малюнка (замість олівців та пензлів – долоні, нитки, листя тощо); швидкість та простота освоєння прийомів роботи; цікавість та незвичність; швидке отримання результату художньої діяльності.

Єдиної класифікації нетрадиційних прийомів на сьогодні не вироблено: існує кілька підходів – у них критерієм береться інструмент, спосіб одержання малюнку чи віковий період дитини, коли така техніка стає доступною. Проте всі існуючі класифікації не є вичерпними, оскільки не охоплюють всіх наявних технік та є доволі суб'єктивними. На сьогодні існує велика кількість нетрадиційних технік малювання, найпопулярнішими серед практиків є наступні: пальцеграфія, відбиток, техніка тичка, набризки, кляксографія, ниткографія тощо. Більшість з них здобули широке розповсюдження, перш за все, завдяки простоті у матеріалах та алгоритмах дій для їх засвоєння. Кожна з перелічених технік може бути змінена педагогом, адаптована для потреб вихованців. Багато перерахованих вище технік можна використовувати в одному колажі.

4. Проаналізовано наповненість програм дошкільного розвитку нетрадиційними техніками малювання. Проведений аналіз свідчить, що

абсолютна більшість чинних програм дошкільної освіти – «Соняшник», «Українське дошкілля», «Світ дитинства» – передбачають роботу в нетрадиційних техніках малювання. Проте підходи до використання таких прийомів відрізняються: одні автори програм пропонують активно включати такі види роботи у освітній процес протягом усього дошкільного навчання (Л. Возна, О. Білан, О. Максименко), інші вважають такі прийоми доречними переважно на 3-4 році життя, коли дитина лише починає опановувати традиційні, які є складнішими, адже потребують більше зусиль та вмінь (А. Богуш, Л. Батліна, Л. Калуська, О. Байєр, І. Панасюк). В окремих програмах і методичних матеріалах робота в нетрадиційних прийомах взагалі не передбачена (Н. Гавриш, Т. Панасюк, Т. Піроженко), використання подібних технік передбачено на розсуд вчителя. Найпопулярнішими серед авторів програм є наступні техніки: пальцеграфія, кляксографія та відбитки (штампування).

5. Окреслено методику упровадження нетрадиційних прийомів малювання та рекомендації для педагогів з цієї проблеми. При використанні нетрадиційних прийомів малювання необхідно методично грамотно підходити до їх впровадження. По-перше, вони не можуть повністю замінити традиційні техніки, а лише доповнюють їх, служачи при цьому елементом зацікавлення, створення ситуації успіху (завдяки своїй простоті та доступності); по-друге, заняття з використанням нетрадиційних прийомів має чітку структуру: організаційний момент → основна частина → практична частина → самостійна робота дітей → аналіз дитячих робіт; як бачимо, крім власне процесу творчості важливе місце відводиться підготовчій роботі, що дозволяє здійснити інтегрований підхід (розказати про осінь, потім зробити відбитки листя жовтого, багряного кольорів); по-третє, педагогу варто використовувати активні методи навчання (дослідницький, евристичний, ігровий тощо) та прийоми зацікавлення (ігри, казкові герої тощо); по-четверте, вихователь має уникати демонстрації готових зразків, зосередившись на поясненні прийомів та алгоритмів роботи, що сприятиме творчому самовираженню; по-п'яте, варто стимулювати дітей поєднувати різні нетрадиційні прийоми, доповнювати їх деталями, створеними

пензликом, олівцем тощо.

б. Розроблено рекомендації для батьків з використання нетрадиційних технік малювання для творчого самовираження. Головним при цьому є залучати батьків до роботи у нетрадиційних прийомах малювання з дитиною вдома. Для цього варто не лише продемонструвати або надати джерела, що пояснюють роботу в різних техніках, а й наголосити на основних методичних вимогах. До таких належать: необхідність створити зручне робоче місце, що відповідає санітарно-гігієнічним вимогам та є комфортним для дитини (зручний стіл і стілець, доступність інструментів для творчості тощо); необхідність хвалити дитину та її роботи, заохочуючи її цим до творчості; необхідність бережного відношення до робіт дитини (в жодному разі не домальовувати чи виправляти, збирати роботи в окремі папки або навіть вішати в кімнаті); заохочення нестандартних рішень, експериментування.

Використання нетрадиційних технік малювання відповідно до окреслених вимог допомагає розвивати не лише образотворчі вміння та навички, а й дитячу творчість загалом, сприяє творчому самовираженню дошкільника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва В. Ю. Особливості використання нетрадиційних технік малювання в закладах дошкільної освіти : кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / наук. керівник доц. Т. М. Голінська. Херсон : ХДУ, 2021. 35 с.
2. Бєсага І., Бутенко В. LEGO-технологія як засіб інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи* : збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців. Суми : ФОП Цьома С. П., 2020. С. 23–26.
3. Біла І. М. Здібності: дефініції та характеристики. *Актуальні проблеми психології обдарованості та творчості: новітні розробки українських вчених* : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 12 червня 2014 року). Київ. 2014. № 12. С. 13 - 20.
4. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014. 137 с.
5. Богута В. Формування хореографічних творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку у позашкільних навчальних закладах. Київ : ФОП Лебедь, 2019. 172 с.
6. Бондар Л. М. Використання методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку. *Педагогічний пошук*. 2014. № 1. С. 54–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedr_2014_1_18 (дата звернення: 31.10.2023).
7. Булах К., Бутенко В. Використання нетрадиційних технік зображувальної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти. *Дошкільна освіта: від традицій до інновацій* : збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців. Суми : ФОП Цьома С.П., 2022. С. 11–16.
8. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 1007 с. URL: <https://pidruchniki.com/19991130/psihologiya/psihologiya> (дата звернення: 21.10.2023).
9. Верещагіна Т. М. Нетрадиційні техніки малювання – стимул для

творчості» (перспективне планування занять). *З досвіду роботи вихователя Кременчуцького закладу дошкільної освіти (ясла – садок) комбінованого типу № 80*. Кременчук, 2022 р. 76 с.

10. Волинець К. І., Чаяло О. Характеристика дефініційного поля феномену творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 28 лютого 2019 року) : Переяслав-Хмельницький. 2019. Вип. 44. С. 141-147.

11. Голюк О. А., Пахальчук Н. О. Характеристика типів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. *Наука та інновації у сучасному світі: освіта, виховання, фізичне виховання та спорт*. У 2 книгах : монографія. Одеса : Купрієнко С. В. 2017. К. 1. С. 67–91.

12. Дабіжа Л. П. Нетрадиційне малювання як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Збірник матеріалів звітної науково-практичної конференції викладачів і студентів*: Серія «Митецтво». Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2018. С. 66-70. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4646/7.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 31.10.2023).

13. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та ін.; наук. ред. : Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с. URL: <https://f.osvita.city/file/35/osvitnya-programa-ditina-nmc.pdf> (дата звернення: 27.04.2023)

14. Доненко В. І. Нетрадиційні художні техніки у творчому самовираженні молодших школярів. *«Perspectives of world science and education» : the 9th International scientific and practical conference* (Osaka, Japan, may 20-22, 2020). Osaka : CPN Publishing Group,. 2020. P. 443-449.

15. Дубель Т. В. Нетрадиційні техніки малювання як засіб розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. *Підготовка фахівців у контексті*

становлення нової української школи : збірник тез і статей до всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (21-22 березня, 2018 року, м. Житомир). Житомир, 2018. С. 112-114.

16. Журавко Т. В. Нетрадиційні техніки малювання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : навчально-методичний посібник. Умань : Візаві, 2020. 125 с.

17. Замелюк М. І. Казкотворчість як технологія розвитку здібностей та обдарованості дітей дошкільного віку. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 10. С. 196-207.

18. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programakaluskasonyashnikdoshkilny-vik.pdf> (дата звернення: 27.04.2023)

19. Клименко В. В. Психологія творчості : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с

20. Ковальчук О. В. Психолого-педагогічні особливості розвитку молодшого школяра як об'єкта формування гуманістичних цінностей. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. 2014. Вип. 19. С. 97-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2014_19_17 (дата звернення: 31.10.2023).

21. Коломоєць Т. Г. Розвиток творчості дітей дошкільного віку на заняттях з художньої праці. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Педагогічні науки*. Чернігів, 2017. Вип. 149. С. 44-53 URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/0564/2001?show=full> (дата звернення: 31.10.2023).

22. Кононко О. Л. Внутрішній світ дошкільника та умови його актуалізації. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 4. С. 77-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2015_4_15 (дата звернення: 31.10.2023).

23. Ляпунова В. А. Психолого-педагогічні умови формування

толерантності у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. 2016. № 52. С. 60-69.

24. Максимець С. М., Кліновська О. М., Прокопчук К. В. Психологічні аспекти формування уяви дошкільника. *Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти* : збірник науково-методичних праць. №11 2014. С. 281-284.

25. Мельник О. Психолого-педагогічні особливості готовності старших дошкільників (5–6 років) до навчання в школі. *Збірник студентських наукових праць*. Рівне : РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. № 2 (8). С. 18-24.

26. Мельникова О. М., Феденко Н. В. Розвиток творчого мислення старших дошкільників в умовах ігрової взаємодії «дитина–дорослий». *«Information and its impact on social processes» : the XIII International Scientific and Practical Conference* (Florence, Italy. April 03–05 2023). Florence. 2023. P. 177. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/04/INFORMATION-AND-ITS-IMPACT-ON-SOCIAL-PROCESSES.pdf> (дата звернення: 07.04.2023).

27. Микуліна А. К. Розвиток творчості у дошкільників в процесі малювання нетрадиційними техніками. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Мукачєво-Ченстохова : РВВ МДУ; Академія ім. Я. Длугоша, 2018. Випуск 2 (25). С. 134-138.

28. Моляко В. О. Психологія творчості та обдарованості: нові рубежі теорії і практики. *Обдарована дитина*. 2007. № 7. С. 2-3.

29. Ниник К., Іваницька Н. Поняття творчих здібностей в освітньому процесі. *Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку* : матеріали II Регіональної студентської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 2 квітня 2020 року). Вінниця : ВДПУ, 2020. Вип. 2. С. 106-111.

30. Ніканорова В., Пономаренко М. Творчі здібності дітей на кінчиках їхніх пальців. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 2. С. 16-27.

31. Олексієнко Ю. О. Використання нетрадиційних технік малювання в закладах дошкільної освіти. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка–2019»* : XXI Всеукраїнська

наукова конференція молодих учених (м. Київ, 16-17 листопада 2019 року). Київ, 2019. С. 303-305.

32. Онищук І. А. Творче самовираження дошкільників як педагогічна проблема. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія : педагогіка. 2010. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tvorche-samovirazhennya-doshkilnikov-yak-pedagogichna-problema> (дата звернення: 13.08.2023).

33. Онищук І. Інноваційні форми, методи і прийоми оптимізації художньо-творчої діяльності дошкільників. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка*. Серія : Педагогіка. 2014. № 3. С. 92-100.

34. Опалюк О. М. Особливості використання нетрадиційних технік образотворчого мистецтва на уроках малювання в допоміжній школі. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2016. № 7 (2). С. 263-272.

35. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко та ін. ; за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

36. Павлюк Ю. І. Психолого-педагогічні особливості прояву самооцінки у дітей дошкільного віку. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*, 2019. С. 832-836. URL: http://www.tsatu.edu.ua/etem/wp-content/uploads/sites/60/shtutthard-hermanyja-28.02.19-kovalov-s.-660-666_compressed.pdf#page=832 (дата звернення: 07.04.2023).

37. Панасюк І. С. Альбом з малювання. Для дитини 6-го року життя. Ч. 2. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 56 с.

38. Позняк Т. Розвиток творчих здібностей дитини. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 125. С. 153-158.

39. Портницька Н. Ф. Динаміка наслідування та особливості розвитку творчих здібностей обдарованих дошкільників. *Актуальні проблеми психології: проблеми психології творчості та обдарованості* : збірник наукових праць.

2007. № 12.3. С. 219-224.

40. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 264 с. URL: <http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/Програма%20Українське%20дошкілля.pdf> (дата звернення: 27.04.2023)

41. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості : термінологічний словник. Київ, Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 424 с.

42. Світ дитинства. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богущ та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.

43. Скоморовська І. Розвиток творчості дошкільників у різних видах образотворчої діяльності. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2019. № 21. С. 103-107.

44. Слюсаренко Н. В. Розвиток творчих здібностей учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2001. 18 с.

45. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Академвидав, 2003. 504 с.

46. Фурманюк С. М. Використання традиційних і нетрадиційних технік у зображувальній діяльності дітей. *Підготовка фахівців у контексті становлення нової української школи: збірник наукових праць*. 2018. С. 173-175.

47. Чен Н. В. Нетрадиційні техніки зображення : навчально-методичний посібник. Харків : Скорпіон, 2007. 48 с.

48. Шульга Л. М. Ігрова технологія як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 11. С. 25-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_11_6 (дата звернення: 31.10.2023).

49. Яланська С. П. Психологія творчості : навч. посіб. 2-е вид. випр., допов. Полтава : Видавництво «Сімон», 2018. 182 с.